

Economisch - Statistische Berichten

48e JAARGANG - 3 JULI 1963 - No. 2395

COLLECTIEVE
PENSIOEN-VERZEKERING

Blijf bij
lees E.-S.B.!

Bij de

**N.V. BANK VOOR NEDERLANDSCHE GEMEENTEN
's-GRAVENHAGE**

is te vervullen de functie van

Algemeen Adjunct - Directeur

Voor deze functie is van belang kennis en/of ervaring op het gebied van bank- en kredietwezen en het financieel beheer van gemeenten en andere publiek-rechtelijke lichamen.

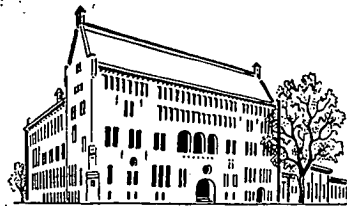
Daarnaast zijn organisatorische en leidinggevende capaciteiten vereist.

Geïnteresseerden worden verzocht te schrijven aan de Directeur. (Javastraat 72, 's-Gravenhage).

Brieven zullen vertrouwelijk worden behandeld.

Adviezen
bij de keuze
van beleggingen
en het sluiten
van alle
verzekeringen

R. MEES & ZONEN

BANKIERS EN ASSURANTIEMAKELAARS
ROTTERDAM

AMSTERDAM / 's-GRAVENHAGE / DELFT
SCHIEDAM / VLAARDINGEN / ALBLASSERDAM

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de

Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.
Telefoon redactie: (010) 5 29 39. Administratie: (010)
3 80 40. Giro 8408.

Privé-adres redacteur-secretaris: Drs. A. de Wit, Sleedoorn-
laan 17, Rotterdam-12, tel. (010) 18 36 32.

Bankiers: R. Mees en Zoonen, Rotterdam, Banque de Com-
merce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening
260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steen-
weg 347, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.

Abonnementenprijs: franco per post, voor Nederland en de
Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen
f. 31,— per jaar (België en Luxemburg B.fr. 400).
Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts
worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer 75 ct.

Advertenties: Alle correspondentie betreffende advertenties
te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij
H.A.M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010)
6 93 00, toestel 1 of 3.

Advertentie-tarief: f. 0,36 per mm. Contract-tarieven op aan-
vraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten”
f. 0,72 per mm. (dubbele kolom). De administratie behoudt
zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van
redenen te weigeren.

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. W. Lambers; J. Tinbergen.
Redacteur-Secretaris: A. de Wit.
Adjunct Redacteur-Secretaris: M. Hart.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens
de Wilmars; J. van Ticheles; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

Het Centraal Planbureau over: groei en besteding van het nationaal inkomen 1963-1967

De recente verkiezingsstrijd toonde duidelijk aan dat aan het economische aspect van „de politiek”, van het besturen van de hedendaagse samenleving, een zeer grote mate van importantie moet worden toegekend ¹⁾. Het be- loop van de kabinetsformatie leert niet anders. De vraag naar de groei, verdeling en besteding van het nationaal inkomen neemt een centrale plaats in.

Eén van de strijdpunten is de gewenste expansieverhou- ding tussen de overheidsuitgaven en het nationaal inkomen. Opvallend is dat niet steeds in voldoende mate de voor- keur terzake gefundeerd wordt door een analyse van de *feitelijke* en de toekomstige ontwikkeling van het nationale behoeftenpatroon. Hierdoor verkrijgt de voorkeur het karakter van een keuze a priori, een dogma of zelfs van „wishful thinking”. Een zakelijke behandeling vereist even- wel o.m. een extrapolatie van de historische ontwikkeling van de overheidsuitgaven, waarbij natuurlijk rekening moet worden gehouden met nieuwe, specifieke desiderata. Een dergelijke aanpak is één van de verdiensten van de reeds geruime tijd verwachte, op 28 juni jl. gepubliceerde, „claimsnota” van het Centraal Planbureau ²⁾.

Van deze nota worden een aantal elementen weer- gegeven, c.q. samengevat. In de inleiding van de nota wordt gesteld dat in de parlementaire periode 1963/67 een keuze dient te worden gedaan uit een aantal verlangens die in de afgelopen jaren naar voren zijn gekomen. Zonder een uitspraak te doen over de prioriteit die aan deze verlangens dient te worden toegekend zijn enkele kwantitatieve ge- gevens bijeengebracht die een keuze kunnen vergemakke- lijken. Een nadere analyse leert nl. dat het niet mogelijk zal zijn al deze verlangens te bevredigen. Zou men geen bewuste keuze doen dan bestaat het gevaar dat sterke belangengroeperingen het grootste deel van de beschik- bare mogelijkheden tot zich trekken, dat de bestaande ver- delingsmechanismen automatisch een groot gedeelte van de inkomensstijging toedelen zonder rekening te houden met specifieke verlangens en dat tenslotte de inwilliging van teveel verlangens een onnodige prijsstijging veroor- zaakt, die een reële welvaartsvermindering voor vele groepen zou betekenen.

¹⁾ Zie het speciale nummer van dit blad: „Wegen van eco- nomische politiek” van 24 april jl.

²⁾ „Toeneming en besteding van het nationale inkomen in de komende 4 jaren”, 's-Gravenhage, juni 1963. Gestreefd wordt naar een gedrukte editie over ca. 3 weken.

Toename en verdeling van het nationaal produkt.

Bij de analyse van de komende vier jaren is geabstraheerd van de invloed van conjunctuurschommelingen. Dit wil niet zeggen dat deze niet zullen voorkomen. Aangenomen is echter dat verdelingsvraagstukken bestudeerd moeten worden tegen de achtergrond van de structurele ontwikke- ling van de volkshuishouding. De invoering van bepaalde maatregelen kan t.z.t. dan nog op het conjunctureel meest geschikte moment geschieden.

Naar verwachting kan het nationaal produkt in de komende jaren toenemen met ca. 4 pCt. p.j., dat is 17 pCt. in 4 jaar. Hiermede correspondeert een toename van de arbeidsproductiviteit met 2,5 pCt. p.j. Hierbij is veronder- steld dat de wereldconjunctuur zich niet ongunstig ont- wikkelt en de ruilvoet voor Nederland onveranderd blijft, alsmede dat er van arbeidstijdverkorting in de vorm van een kortere arbeidsdag dan wel verlenging van vakanties weinig sprake zal zijn. Zou men wel tot arbeidstijdverkorting overgaan, bijv. met 0,5 uur per dag, dan zou, bij één gelijk- blijvende investeringsquote, de toeneming van het reël nationaal produkt in vier jaren tot 12 pCt. worden ge- reduceerd en dus 3 pCt. p.j. bedragen ³⁾.

Het groeipercentage van 4 sluit aan bij dat wat in 1963, dus onder de huidige conjuncturele omstandigheden, kan worden gerealiseerd. In het verleden was het percentage hoger, dooreengenomen ruim 5, dit o.m. als een gevolg van de doorwerking van het na-oorlogse herstel. Daar con- tinuering van deze voor de groei gunstige factor niet mag worden verwacht, lijkt een percentage van 4 als gemiddelde voor de komende vier jaren meer aan de veilige kant. Niettemin is een alternatief voor een gunstiger geval, nl. van 5 pCt. per jaar, uitgewerkt, vooral ook omdat het tot uitdrukking brengt hoezeer de mogelijkheid tot inwilliging van specifieke verlangens afhankelijk is van het te bereiken groeitempo.

Het lijkt het meest waarschijnlijk dat de *loonquote* in het nationaal produkt geen wijziging ondergaat, dit mede omdat de winsten in 1963 door conjuncturele invloeden aan de lage kant zijn. Bedraagt de jaarlijkse loonstijging onder deze voorwaarden nominaal 2,5 pCt., d.i. evenveel als het accres van de produktiviteit bij een groei van 4 pCt., dan

³⁾ Een verkorting van de arbeidsdag met 0,5 uur komt neer op 5,5 pCt. en betekent naar schatting een productieverlies met 4,5 pCt.

INHOUD

	Blz.		Blz.
Afscheid van Prof. Glasz, door Prof. Drs. H. W. Lambers.....	616	Verantwoordelijkheid als meetbare maatstaf voor beloningen; enige perspectieven, door Drs. R. Nieuwenhuis	624
Het Centraal Planbureau over: groei en besteding van het nationaal inkomen 1963-1967.....	615, 626	Boekbespreking:	
Vooruitzichten voor de scheepsbouw, door Ir. E. A. Plate	617	H. Speight: Economics and industrial efficiency, door Drs. P. van Zuuren	631
Regionale profielen in de Europese Economische Gemeenschap, door Drs. M. C. Verburg.....	621	Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman..	632

Afscheid van Prof. Glasz

Prof. Glasz had reeds eerder de wens te kennen gegeven als directeur van het Nederlandsch Economisch Instituut af te treden. Toen, in december 1962, wij het verlies van collega Koyck moesten betreuren, besloot hij te blijven, opdat wij gezamenlijk de schok zouden dragen. Hij heeft thans verzocht per 1 juli te kunnen aftreden, omdat op verschillend gebied steeds meer van hem werd gevergd.

Curatoren van het Nederlandsch Economisch Instituut en zijn mededirecteuren wijken natuurlijk voor deze wens, maar met spijt.

In het Instituut was hij, zoals hij overal is, zichzelf. Een man, die het hollen en vliegen van anderen met licht ironische belangstelling beziet, doch zelf meer geïnteresseerd is in de lijn, die uit al die trillingen voort moet komen.

De term regent wordt nogal misbruikt voor lieden, die alleen functioneel belangrijk zijn. Collega Glasz is essentieel een regent; hij is in zeer moeilijke situaties ineens aanwezig en vormt zich een zorgvuldig oordeel, waaraan niet meer te tornen valt en dat in werkelijkheid wordt omgezet. Dit met een rimpelloze hoffelijkheid, die het staal, waarmee de besluitvorming is gewapend, een milde glans geeft.

De kern van het N.E.I. werd in 1948, toen Glasz als directeur van het Instituut toetrad, gevormd door een groep zeer jonge, zeer energieke mensen, elk gelukkig begiftigd met het vermogen eigen ideeën te hebben. Twee ideeën dreven hen allen: dat er behoefte was aan toepassing van de economische wetenschap in de werkelijkheid, en dat economen wat zij te bieden hadden, waar moesten kunnen maken, ook als zichzelf financierende werkzaamheid.

Zo kwam Glasz in een instelling, die er anders uitzag dan toen hij haar vóór de oorlog leerde kennen bij het schrijven van een studie over hypo-

theekbanken en woningmarkt in Nederland. Hij bezag een en ander en bevond, dat het goed zou kunnen zijn, als in die tomeloosheid evenwicht werd gebracht. Daaraan gaf hij zijn aandacht en terecht. Gepoogd moet immers voortdurend worden twee vaak strijdige krachten in één lijn te brengen, het geduld dat nodig is voor fundamenteel onderzoek en het ongeduld dat toepassing vraagt, kwiek en op de afgesproken termijn.

Bij de vaak moeilijke besluiten die daarover moesten vallen, heeft het oordeel van Glasz zwaar gewogen. Zoals hij ook een zeer werkzaam aandeel nam, toen Prof. Tinbergen besloot om zijn aandacht sterk te richten op landen die ontwikkeling behoefden. Bij de voorbereidingen, die het mogelijk maakten de afdeling „Balanced International Growth” binnen het Instituut te stichten, heeft hij met onverstoorbare tact de realisatiekans zeer bevorderd.

Zo stond het ook met Economisch-Statistische Berichten: inzonderheid voor monetaire beschouwingen was hij „the lender in the last resort”. Als hij dan aantrad en een beschouwing goed vond, dan was geen moeite hem teveel om door onderzoek en gesprek het artikel heel goed te maken. Daarbij heeft hij een door diep nadenken geschraagd gevoel voor onjuistheden in conclusies; menige passage, die een auteur met fierheid had neergeschreven, is onder de kalme drang van Glasz verkreukeld. De „E.-S.B.” voer er wel bij.

We hebben dus alle reden een vriend te danken, waarmee we vijftien jaar door goede en spannende dagen gingen; zijn evenwichtig oordeel heeft ertoe bijgedragen dat spannende dagen in onze kring als goede dagen afliepen.

H. W. L.

(vervolg van blz. 615)

blijven de arbeidskosten gelijk en verandert het prijspeil niet, aangenomen dat ook het buitenlandse prijspeil geen wijziging ondergaat. Blijkens tabel 1 is er dan in 1967 f. 53,1 mrd. aan middelen beschikbaar, tegen f. 45,3 mrd. in 1963.

Op het middenenacres wordt voor een deel beslag gelegd door een noodzakelijke stijging van de *bedrijfsinvesteringen*. Deze staan immers in direct verband met de economische groei. Aangenomen is dat de investeringen in bedrijven in evenredigheid met de produktie zouden moeten toenemen. Omdat de investeringsquote in de afgelopen periode — afgezien van conjunctuurinvloeden — weinig is veranderd, terwijl anderzijds voor de komende periode een wat lager expansietempo is verondersteld, mag een dergelijk investeringsniveau wel als toereikend worden beschouwd.

Voor de *woningbouw*, die in de bedrijfsinvesteringen is begrepen, gelden andere overwegingen. De woningbouw wordt immers vnl. bepaald door het beschikbare bouw-

volume. Hetgeen daarvan resteert na aftrek van de noodzakelijke investeringen in bedrijfsgebouwen, zal waarschijnlijk echter een stijging van het woningbouwvolume mogelijk maken, die niet veel afwijkt van die van het nationaal produkt.

Beslag op de additionele middelen wordt ook gelegd door het *saldo* op de lopende rekening van de *betalingsbalans* en de *voorraadvorming*. Deze bereiken elk in 1963 een peil dat bij de structurele groei als normaal kan worden beschouwd. Ook in deze gevallen ware proportionaliteit met het nationaal produkt te veronderstellen ⁴⁾.

In tabel 1 is aangegeven welke bedragen er nu resteren voor particuliere consumptie en directe overheidsbestedingen samen.

⁴⁾ In het volgende komt o.m. de wens tot uitbreiding van de hulp aan ontwikkelingsgebieden ter sprake. In dit verband zij erop gewezen dat een vergroting van deze hulp steeds een overeenkomstig groter surplus op de lopende rekening van de betalingsbalans noodzakelijk maakt, ten einde deviezenverliezen te vermijden.

(vervolg op blz. 626)

De ontwikkeling van het handelsverkeer en van het vervoer geven op zichzelf gezien weinig reden tot ongerustheid met betrekking tot de vooruitzichten voor de scheepsbouw. De wereldvloot heeft zich echter relatief meer uitgebreid dan het wereldvervoer. Vandaar dat het er sedert jaren niet erg florissant uitziet in de scheepvaartwereld. Om een indruk te geven hoe het er in de toekomst met de scheepsbouwactiviteit uitziet, geeft schrijver, uitgaand van een aantal assumpties, enkele rekenvoorbeelden. Zo berekent hij o.a. dat bij een geringe toename van de tonnage, bijv. 2,5 pCt. per jaar, de vloot snel verouderd en men bovendien ter vervanging minstens 39,6 mln. ton nieuwe schepen zal moeten bouwen om de gemiddelde leeftijd op het tegenwoordige niveau (ca. 11 jaren voor de actieve vloot) te handhaven. Ondergaat de vloot een sterke uitbreiding, bijv. 5,5 pCt. per jaar, dan behoeft slechts 22,4 mln. ton te worden vervangen. Het gevolg zal dan zijn dat naar verwachting hoofdzakelijk de vooroorlogse tonnage verdwijnt. Een toename van 5,5 pCt. per jaar gaat vermoedelijk gepaard met een periode van goede rendementen, waardoor de behoefte om oude tonnage te vervangen minder sterk spreekt.

Vooruitzichten voor de scheepsbouw

Voorspellen: hachelijk doch noodzakelijk.

Het maken en publiceren van voorspellingen omtrent de ontwikkeling van het economisch leven in het algemeen is reeds een riskante bezigheid, doch het is nog hachelijker te pogen iets te berekenen omtrent de toekomst van een bepaalde, nauw omschreven, bedrijfstak. Wie hiervan niet overtuigd is, moge worden aangeraden de jaargang 1957 van „E.-S.B.” eens op te slaan, waar hij in de aflevering van 3 juli een nog steeds lezenswaardig artikel zal aantreffen van Drs. J. H. Scholte, getiteld „Perspectieven voor de wereldscheepsbouw”. In dit artikel berekent de schrijver, zich baserend o.a. op een rapport van Ebasco Services Inc., de wereldbehoefte aan tankertonnage tot 1971. Ofschoon men na 6 jaar nog veel van deze beschouwingen kan onderschrijven, zal menig werfdirecteur vermoedelijk wel de wenkbrauwen fronsen, wanneer hij aan het begin van de slotalinea leest: „... op grond hiervan mag verwacht worden, dat de bloeiperiode welke de werven thans kennen zeker nog wel een zeven tot acht jaar zal voortduren”. En hij denkt daarbij aan zijn lege orderportefeuille en aan de lage prijzen, waartegen hij heden offeren moet, indien hij zijn werf en zijn arbeiders nog enig werk wil verschaffen.

Er is echter een aanleiding zich in de toekomstmogelijkheden van de scheepsbouw te verdiepen. Momenteel is men doende binnen het kader van de industrie zelve, doch ook via een werkgroep, die in het kader van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (O.E.S.O.) te Parijs is geformeerd, oplossingen te zoeken ten einde de hedendaagse moeilijkheden te overwinnen.

Voor de beoordeling echter van voorstellen ter verbetering van de situatie in de scheepsbouw is het noodzakelijk enigszins een indruk te hebben van de behoefte aan nieuwe schepen in de komende jaren. Het maken van een prognose hieromtrent is uiteraard een riskante zaak en er is alle aanleiding voor scepticisme omtrent de betrouwbaarheid van dergelijke voorspellingen. Er zijn immers reeds zo dikwijls voorspellingen gewaagd betreffende de vooruitzichten van bepaalde bedrijfstakken en gewoonlijk met onjuiste resultaten. Toch is het van belang voor een juist oordeel van bepaalde saneringsplannen een

inzicht te hebben of de jaarlijkse behoefte aan nieuwe tonnage bijv. 8 mln. BRT of 10 mln. BRT zal bedragen. Daarom is in dit artikel getracht het vele beschikbare cijfermateriaal zodanig te groeperen, dat eventueel een verantwoorde keuze uit de in aanmerking komende assumpties kan worden gedaan. Daarbij werden met name de slotberekeningen uitgevoerd over de totale tonnage en werd derhalve geen splitsing gemaakt tussen bijv. tankers en niet-tankers. De reden is dat door het veelvuldig gebruik maken van tankers ten behoeve van het graanvervoer en door het in de vaart brengen van ertstankers geen scherpe scheiding tussen deze categorieën meer bestaat. Ook is het voor de scheepsbouwer betrekkelijk onverschillig of hij tankers of „dry cargo”-schepen te bouwen krijgt: hoofdzakelijk de totale vraag naar scheepsruimte is voor hem van belang.

De groei van het handelsverkeer, van het vervoer en van de vloot.

Het is duidelijk dat de behoefte aan schepen en speciaal aan nieuwe schepen afhankelijk is van de ontwikkeling van het zeetransport in de wereld; en dat het zeetransport in het algemeen toeneemt indien de wereldhandel toeneemt. Ofschoon de correlatie tussen deze gegevens evident is, behoeven de lijnen van ontwikkeling niet parallel te lopen. Immers, de wereldhandel wordt niet slechts via de zeeroutes afgewikkeld. De sterke toename bijv. van de handel tussen de „zes” van de E.E.G. beroert het zee-transport niet of nauwelijks, kan hierop zelfs een negatief effect hebben, omdat deviatie van de traditionele maritieme handelskanalen naar nieuwe continentale wordt bevorderd.

Ook behoeft de in de vaart zijnde sloopstoppage niet evenredig te groeien met de aangeboden lading. Opvoering van de snelheid van de schepen, verbetering van laad- en losmethoden, verschuiving in de soorten aangeboden lading, bijv. van kolen naar olie, of wijziging van de afstanden, waarover vervoerd moet worden, zijn even zoveel factoren die de verhouding tussen aangeboden scheeps-lading en de varende vloot beïnvloeden. Toch zal de trend van de vermeerdering van het handelsverkeer via de hieruit resulterende aangeboden lading door de sloopstoppage

TABEL 1.

	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962.
Wereldhandel (volume 1953 = 100) pCt. (gemiddelde tussen import en export)	97	96	100	106	116	125	133	131	141	155	162	170
toename per jaar pCt. (voortschrijdend vijfjaarlijks gemiddelde)				6,4	5,9	5,2	6,7	5,5	5,9	6,0	5,3	5,0
Zee-transport totaal (mln. ton)	640	660	680	730	830	910	960	930	990	1.090	1.160	
toename per jaar pCt. (voortschrijdend vijfjaarlijks gemiddelde)						7,3	7,8	6,5	6,3	5,6	5,0	
w.v. droge lading (mln. ton)	385	375	385	410	480	520	540	490	520	570	590	
toename per jaar pCt. (voortschrijdend vijfjaarlijks gemiddelde)						6,4	7,6	5,3	5,2	3,7	2,7	
w.v. olie (mln. ton)	255	285	295	320	350	390	420	440	470	520	570	
toename per jaar pCt. (voortschrijdend vijfjaarlijks gemiddelde)						8,9	8,0	8,3	8,0	8,3	7,9	

Bron: U.N.O.

TABEL 2. schepen > 100 BRT

	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962
Wereldvloot (mln. BRT) op 30 juni	93,35	97,42	100,57	105,20	110,25	118,03	124,94	129,77	135,92	139,98
toename totale wereldvloot per jaar pCt. (voortschrijdend vijfjaarlijks gemiddelde)						4,9	5,2	5,4	5,4	4,9
w.v. reservevloot der Ver. Staten (mln. BRT)	12,47	13,47	13,64	13,51	12,29	13,69	13,52	12,95	12,05	11,51
Actieve vloot (mln. BRT)	80,88	83,95	86,93	91,69	97,96	104,34	111,42	116,82	123,87	128,47
toename actieve vloot per jaar pCt. (voortschrijdend vijfjaarlijks gemiddelde)						5,2	5,8	6,0	6,2	5,6
Gemiddelde leeftijd (jaar) wereldvloot		12,8	13,0	12,7	12,6	12,3	12,6	12,1	11,7	11,6
Nieuw gebouwde tonnage (mln. BRT)	5,11	5,22	5,34	6,82	8,82	9,09	8,51	8,02	7,98	8,36
Verongelukt (brand, aanvaring enz.) (mln. BRT)		0,26	0,26	0,25	0,27	0,35	0,29	0,36	0,47	
Gesloopt (mln. BRT)		1,50	0,92	0,53	0,73	1,45	3,12	3,28	3,73	
Afgevoerd (mln. BRT)	1,41	1,70	1,14	0,77	0,99	1,77	3,38	3,61	4,13	

Bron: L.R.

nage moeten worden gevolgd. In tabel 1 en 2 zijn de hier genoemde grootheden gegeven, waaruit de onderlinge samenhang valt af te lezen.

De conclusies, die uit de cijfers van tabel 1 getrokken kunnen worden, zijn:

a. dat de wereldhandel zich tot heden is blijven ontwikkelen, doch dat er een aanwijzing is van een vermindering van de toename. Men bedenke echter dat de handel tussen de ontwikkelde landen sterker is toegenomen dan de handel met de onderontwikkelde landen. De vraag is of, wanneer men erin slaagt de welvaart van de laatste verder omhoog te brengen, dit tot gevolg zal hebben dat ook hier de handel gaat toenemen, hetgeen van uitzonderlijk belang zou zijn voor de scheepvaart;

b. dat er een duidelijke degressie is bij de toename van

het zee-transport. Dit is hoofdzakelijk het gevolg van de ontwikkeling bij het aanbod van droge lading. Bij het olievervoer komt deze degressie slechts zeer weinig tot uiting;

c. dat omstreeks 1961/62 het olievervoer de helft van het totale transport voor zijn rekening is gaan nemen en in de toekomst de behoefte aan tonnage grotendeels zal bepalen.

De ontwikkeling van het handelsverkeer en van het vervoer geeft op zichzelf gezien weinig reden tot ongerustheid. Maar, indien men naast tabel 1 de cijfers van de uitbreiding van de vloot (tabel 2) eens bekijkt, dan blijkt duidelijk, waarom het er sedert jaren niet erg florissant uitziet in de scheepvaartwereld. Immers, de wereldvloot heeft zich relatief meer uitgebreid dan het wereldvervoer. De jaarlijkse

TABEL 3. Wereldvloot: niet-tankers > 100 BRT

	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962
Wereldvloot per 30 juni (mln. BRT)	71,39	72,80	74,11	76,99	80,31	84,44	87,04	88,30	92,07	94,68
toename per jaar pCt. (voortschrijdend vijfjaarlijks gemiddelde)						3,3	3,7	3,5	3,7	3,3
Reservevloot der Ver. Staten (mln. BRT)	12,43	13,43	13,35	13,21	12,25	13,12	12,87	12,21	11,34	10,89
Actieve vloot (mln. BRT)	58,96	59,37	60,76	63,78	68,06	71,32	74,17	76,09	80,73	83,79
toename per jaar pCt. (voortschrijdend vijfjaarlijks gemiddelde)						3,9	4,7	4,6	4,9	4,3

Bron: L.R., A.B.S., I.B.S., Bremer Instituut.

TABEL 4. Wereldvloot: tankers > 100 BRT

	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962
Wereldvloot per 30 juni (mln. BRT)	21,96	24,62	26,45	28,21	29,94	33,59	37,89	41,46	43,85	45,30
toename per jaar pCt. (voortschrijdend vijfjaarlijks gemiddelde)						8,9	9,0	9,3	9,3	8,7
Reservevloot der Ver. Staten (mln. BRT)	0,04	0,04	0,29	0,30	0,04	0,57	0,66	0,74	0,71	0,62
Actieve vloot (mln. BRT)	21,92	24,58	26,16	27,91	29,90	33,02	37,23	40,72	43,14	44,68
toename per jaar pCt. (voortschrijdend vijfjaarlijks gemiddelde)						8,6	8,7	9,3	9,2	8,4

Bron: L.R., A.B.S., I.B.S., Bremer Instituut.

toename van de lading liep terug van 7,3 pCt. naar 5 pCt.; de analoge cijfers van de actieve vloot zijn 5,2 pCt. en 5,6 pCt.

Ook de cijfers omtrent de verhouding tussen het olie- vervoer en de tankertonnage geven te denken. Terwijl toch nieuwe tankers een belangrijke grotere prestatie per BRT door hun grote snelheid kunnen leveren, zijn beide vrijwel met dezelfde percentages toegenomen. Het is geen wonder, dat in het spel van vraag en aanbod het evenwicht werd verstoord en dat de reders met lage vrachten genoeg moesten nemen. Met het gevolg dat er, nadat de grote bestellingen van vier, vijf jaar geleden zijn uitgevoerd, weinig animo bestaat nieuwe orders te plaatsen en vele werven weinig of geen nieuwbouw hebben. Natuurlijk heeft deze ontwikkeling ook weer haar invloed gehad op de prijzen voor nieuwe schepen, die een onaantrekkelijk laag niveau hebben bereikt. Daar komt nog bij dat door het geven van subsidie en andere steun sommige regeringen erin zijn geslaagd hun werven onevenredig goed van werk te voorzien, zodat van de reeds dun gesmeerde boterham van de werven in de niet-subsidiërende landen nog boter is afgehaald.

De scheepsbouw in de toekomst.

Hoe ziet het er echter in de toekomst met de scheepsbouwactiviteit uit? Om hierover een indruk te hebben, dient te worden bedacht dat nieuwe schepen enerzijds dienen ter vervanging van gesloopte en van door brand, aanvaring enz. teloorgegangene tonnage en anderzijds tot uitbreiding van de vloot. Ondanks deze samenhang hebben wij als het ware met drie onbekenden te doen: de *nieuw- bouw*, de *uitbreiding van de varende vloot* en de *vervanging van afgevoerde tonnage*. De uitbreiding is afhankelijk van de uitbreiding van het ladingaanbod, de vervanging van de te slopen schepen. Met zekerheid valt over de sloop-activiteit in een bepaald jaar niet veel te zeggen (tabel 2). Deze hangt enerzijds af van het rendement van de varende schepen en anderzijds van de prijs bij verkoop voor sloop te behalen. Bestuderen wij echter tabel 5, dan zien wij dat in 1973, dus over 10 jaar, van de totale tonnage 19,8 mln. ton ouder dan 30 jaar zal zijn en van vóór de wereld-oorlog dateert.

TABEL 5. *Leeftijdsofbouw in 1962*
(mln. BRT)

0 — 5 jaar	40,50
5 — 10 jaar	29,68
10 — 15 jaar	16,71
15 — 20 jaar	33,29
20 — 25 jaar	8,43
> 25 jaar	11,37

Commercieel en technisch zal het niet meer verantwoord zijn deze schepen in de vaart te houden en wij mogen dus aannemen, dat zij in de komende jaren grotendeels zullen worden gesloopt. Maar ook de volgende categorie, die thans 15 - 20 jaar oud is, doch over 10 jaar 25 - 30 jaar, komt voor sloping in aanmerking. Immers, deze 33,3 mln. ton bestaat voor ca. 32,7 mln. ton uit schepen, die in de oorlog werden gebouwd en een lagere economische waarde hebben. Hiervan behoeft de 11,5 mln. ton, die tot de reservenvloot der Verenigde Staten behoort, niet te worden vervangen; het is voor de scheepsbouw onverschillig of deze wel of niet wordt gesloopt. Blijft derhalve voor vervanging ten gevolge van sloop aangewezen 32,7 - 11,5 = 21,2 mln. ton. Verder moet worden vervangen de tonnage, die door rampen voortijds verloren gaat, te stellen voor

HERSTELBANK

Ingevolge een statutenwijziging is de naam van de **Maatschappij tot Financiering van het Nationaal Herstel N.V.** gewijzigd in

DE NATIONALE INVESTERINGSBANK (HERSTELBANK) N.V.

Het adres en telefoonnummer blijven ongewijzigd:
Willem Frederiklaan 5, 's-Gravenhage,
Postbus 380, telefoon 070-514431.

de categorieën, die nog niet voor sloop in aanmerking komen, op ca. 200.000 ton per jaar, d.w.z. 2 mln. ton per 10 jaar. Tezamen moet derhalve uitsluitend voor vervanging worden gebouwd 19,8 + 21,2 + 2,0 = 43,0 mln. ton. Er is dan van een reële uitbreiding der actieve wereldtonnage nog geen sprake. Door deze o.i. aanvaardbare assumptie menen wij een onbekende te hebben geëlimineerd.

Bezien wij thans een tweede onbekende: de produktie van nieuwe tonnage door de scheepswerven. De produktie is in 1962 ca. 8,5 mln. ton geweest en indien deze zich gedurende 10 jaren op dit niveau mocht stabiliseren, dan blijft er voor uitbreiding over $10 \times 8,5 - 43,0 = 42,0$ mln. ton. Deze uitbreiding betekent ten opzichte van de bestaande wereldvloot van 140 mln. ton een jaarlijks accres van 2,6 pCt. en ten opzichte van de actieve vloot van 128,5 mln. ton een accres van 2,9 pCt. Deze toename is wel zeer laag, vergeleken bij de geconstateerde toename van 4,9 pCt. resp. 5,6 pCt. over de laatste vijf jaren. Het lijkt derhalve niet onwaarschijnlijk, dat de gemiddelde jaarlijkse produktie over de komende 10 jaren boven de produktie van 1962 zal uitgaan.

De hoogste produktie, die zich in de scheepsbouw heeft voorgedaan, bedroeg 9,1 mln. ton in 1958. Indien wij aannemen dat dit de gemiddelde jaarlijkse produktie voor de komende 10 jaren zal zijn en dat evenals in de vorige berekening 43,0 mln. ton moet worden vervangen, dan vertoont de wereldvloot een uitbreiding van 91 - 43,0 = 48,0 mln. ton, d.w.z. een gemiddelde jaarlijkse toename van 3,0 pCt. resp. 3,2 pCt.

Een derde assumptie is, wanneer wij de hoogste jaarlijkse, door elk scheepsbouwland eenmaal behaalde, produktie afzonderlijk nemen en deze tezamen tellen (tabel 6).

Het totaal is ca. 10,3 mln. ton. In zekere zin mag men dit getal wel als het maximum van de op het ogenblik haalbare produktie rekenen. Immers, sommige landen zullen thans niet of nauwelijks meer in staat zijn tot dergelijke prestaties te komen. Daartegenover staat natuurlijk dat andere landen misschien meer kunnen produceren ten gevolge van recente uitbreidingen en het voorhanden zijn van een arbeidsreserve. Het blijkt dat bij een gemiddelde jaarlijkse produktie van 10,3 mln. ton het accres van de wereldvloot 3,6 pCt. en van de actieve vloot 3,9 pCt. bedraagt.

TABEL 6.

Productie
(x 1.000 BRT)

	Hoogste productie en jaar		Productie in 1962
België	160	1959	98
Frankrijk	504	1961	460
Duitsland	1.414	1958	1.014
Italië	536	1958	357
Nederland	593	1960	462
	3.207		2.391
Denemarken	242	1958	228
Noorwegen	393	1962	393
Zweden	868	1962	868
	1.503		1.489 ca. 100 pCt.
Griekenland	6	1961	2
Ierland	17	1962	17
Portugal	21	1958	12
Spanje	167	1960	152
Turkije	4	1962	4
Verenigd Koninkrijk	1.478	1957	1.007
Verenigde Staten	679	1958	403
	2.372		1.597
Finland	145	1962	145
Japan	2.420	1957	2.131
Joegoslavië	183	1961	176
	2.748		2.452
Rest	468	1957	429
	10.298		8.358 ca. 82 pCt.

Gaan wij echter uit van een gehele andere assumptie, nl. dat de wereldvloot zich zal blijven uitbreiden in hetzelfde tempo als de laatste 5 jaar het geval was, nl. met gemiddeld 4,9 pCt. per jaar, dan is er voor een dergelijke uitbreiding omstreeks 88 mln. ton nieuwbouw nodig. Tellen wij hierbij de vervanging, die wij wederom stellen op 43,0 mln. ton, dan moet de wereldscheepsbouw gedurende 10 jaren niet

op het hachelijke van het maken van voorspellingen. Er zijn hier slechts enkele rekenvoorbeelden gegeven. Wie andere assumpties wil toepassen, kan gebruik maken van tabel 7, waarin tevens is uitgerekend, wat bij bepaalde activiteiten op het gebied van nieuwbouw en sloop de gemiddelde leeftijd van de vloot zal worden.

Uit deze tabel blijkt nog eens duidelijk dat bij een geringe toename van de tonnage, bijv. 2,5 pCt. per jaar, de vloot snel verouderd en men bovendien ter vervanging minstens 39,6 mln. ton nieuwe schepen zal moeten bouwen om de gemiddelde leeftijd op het tegenwoordige niveau (ca. 11 jaren voor de actieve vloot) te handhaven. Ondergaat de vloot een sterke uitbreiding, bijv. 5,5 pCt. per jaar, dan behoeft slechts 22,4 mln. ton te worden vervangen. Het gevolg zal dan zijn dat vermoedelijk hoofdzakelijk de vooroorlogse tonnage verdwijnt, doch dat men nog niet toekomt aan vervanging van de 33,3 mln. ton, die tijdens de oorlog werd gebouwd. Maar een toename van 5,5 pCt. per jaar gaat vermoedelijk gepaard met een periode van goede rendementen, waardoor de behoefte om oude tonnage te vervangen minder sterk spreekt.

Tot slot zij echter nogmaals onderstreept, dat een vergroting van de activiteit op het gebied van scheepvaart en scheepsbouw nog niet betekent, dat steeds rendabele prijzen worden bereikt. Dit hangt af van de voortdurend wisselende omstandigheden op de markt ten aanzien van vraag en aanbod, waarover geen berekeningen zijn te maken. Ook de subsidie- en steunpolitiek, in vele delen van de wereld toegepast, kunnen onaangename verschuivingen ten koste van de traditionele scheepsbouwers veroorzaken en maken de toekomst nog ondoor-

TABEL 7.

Schema voor de wereldscheepsbouw gedurende 10 jaren (1 jan. 1963 - 1 jan. 1973)

Gemiddelde jaarl. vermeerdering wereldvloot pCt.	2,5	3,0	3,5	4,0	4,5	5,0	5,5
Totale vermeerdering wereldvloot in 10 jaar pCt.	28,0	34,4	41,1	48,0	55,3	62,9	70,8
Gemiddelde jaarl. vermeerdering actieve vloot pCt. (d.i. excl. reservevloot van de Ver. Staten)	2,7	3,2	3,8	4,3	4,8	5,4	5,9
Totale vermeerdering actieve vloot in 10 jaar pCt.	30,6	37,5	44,9	52,5	60,4	69,5	77,2
Nieuwbouw alleen t.b.v. vermeerdering (mln. BRT)	39,2	48,1	57,5	67,2	77,4	88,0	99,1
Extra benodigde produktie ter vervanging afgevoerde tonnage (excl. reservevloot der Ver. Staten) bij een gemiddelde leeftijd van de actieve vloot (mln. BRT)							
9 jaren	57,9	55,8	53,7	51,2	48,6	46,0	43,0
10 "	48,6	45,9	43,0	40,4	37,9	35,3	32,6
11 "	39,6	37,1	34,4	31,7	28,7	25,7	22,4
12 "	32,1	29,3	26,2	22,8	19,6	16,7	13,7
13 "	24,7	21,4	18,3	15,1	12,1	9,3	6,3
14 "	17,6	14,7	11,5	8,5	5,7	2,6	—
15 "	11,5	8,8	5,7	2,5	—	—	—

minder dan 131 mln. ton produceren, of gemiddeld ca. 13 mln. ton per jaar.

zichtiger. Maar met een variant op de bekende spreuk van de Romeinen zouden wij nu kunnen zeggen:

„Naves construere necesse est, vivere non”.

Slotheschouwing.

Hoe het zij, in het begin van dit artikel is reeds gewezen

Voorburg.

Ir. E. A. PLATE.

(I. M.)

Kabels met papier- en met plasticisolatie voor hoogspanning, laagspanning en telecommunicatie. Kabelgarnituren, koperdraad en koperkabel, staaldraad en bandstaal

N.V. NEDERLANDSCHE KABELFABRIEKEN • DELFT

Op 20 en 21 mei jl. vond in Leeuwarden het Congres Randgebieden plaats, ingericht door de industrialisatie-raad van Friesland, onder auspiciën van het provinciaal bestuur van Friesland. In onderstaand stuk geeft de schrijver een parafrase van de verhandelingen. Het thema bestond uit de methoden van valorisatie van de provinciale hulpbronnen. De E.E.G. heeft het vraagstuk van de probleemgebieden in studie, ten einde de verschuivingen in de vestigingsfactoren ten gevolge van het Verdrag van Rome niet ten koste te doen gaan van gebieden zonder groeipolen. De valorisatie van het Noorden is gegroepeerd rond de zout- en aardgasvondsten en de ontsluitingen. Er werd zelfs overbrengen van arbeidskrachten van het Westen bepleit. De landbouwpolitiek moet, wil zij slagen, vergezeld gaan van regionale ontwikkelingen.

Regionale profielen in de Europese Economische Gemeenschap

Tweeërlei randgebieden.

Het „Congres Randgebieden” heeft zich niet bekommerd om een definitie van zijn onderwerp. Dat is de taak van een kritisch commentator. De meeste sprekers hadden als kenobject het randgewest als probleemgebied, onderhevig aan de uithollende kracht die uitgaat van een concentratiegebied, zoals Friesland of het Noorden vis à vis het Westen van ons land. Dit is een binnenlands vraagstuk zoals het zich in talloze landen afspeelt, met Parijs, Noord-Italië, Rio of de Poolse industrie- en havengebieden als voorbeelden van actieve en „le désert français”, de Mezzogiorno (Zuid-Italië), het Braziliaanse binnenland en oostelijk Polen als „wingewesten”.

Prof. Dr. W. Hallstein, voorzitter van de Commissie van de E.E.G., ging van een supra-nationale optiek uit, namelijk van de eenheid van de landen der E.E.G., waarbinnen hij onderscheidde een ontwikkelingsas die van westelijk Nederland loopt tot aan Noord-Italië en de daaraan perifere gebieden. Het centrale blok beschikt over machtige natuurlijke hulpbronnen, de belangrijkste toegangen tot de zee, een dicht vervoersnet en een sterke polarisatie van bedrijven. Op deze 30 pCt. van het grondgebied van de Gemeenschap leeft 45 pCt. van haar bevolking en wordt 60 pCt. van haar produktie voortgebracht. De perifere gebieden die ongunstig liggen ten opzichte van deze actieradius zijn Noord-Oost-Nederland, West-Frankrijk — ten westen van de lijn Rouen-Marseille —, Zuid-Italië en het oosten van de Bondsrepubliek.

Voor een groot deel vallen de randgebieden ex beide omschrijvingen samen. Dan is er sprake van randgebieden in het kwadraat. Noord-Nederland is er een voorbeeld van en de bezorgdheid om zijn positie is vaak in deze richting te duiden. Het congres was er n'en déplaise het manco aan definities een symptoom van. Wij vinden deze situatie terug in West-Frankrijk, waar zich dezelfde dubbele problemen voordoen.

Er zijn ook regionen waar beide omschrijvingen in andere richtingen wijzen. De Elzas en het gebied van Eifel en Hunsrück bevonden zich vóór de oprichting van de

Gemeenschappelijke Markt in de positie van nationaal grensgebied, maar staan nu plotseling in het hart van de E.E.G. Zij kunnen zonder terug te grijpen op de nationale economie een expansie tegemoet zien die berust op supra-nationale impulsen, terwijl de dubbele randgebieden eerder zijn aangewezen op een koppeling aan de nationale groei. Het is deze oorzaak ook die het geluid hebben doen postvatten dat Zeeland te gunstig ligt ten opzichte van de E.E.G. om het als probleemgebied te behandelen. Dit geluid is juist als men op lange termijn denkt, het is onjuist als men meent dat deze provincie in enkele jaren de stap van onderontwikkeld stadium tot economische rijpheid zonder bijstand zou kunnen maken. De conclusie dat het Noorden van ons land de langdurigste zorg zal vragen lijkt evident en verdient te worden gearticuleerd.

Nationale en regionale politiek.

Wij komen hier aan het verband tussen de nationale en de regionale politiek. Met name het landbouwbeleid — ten aanzien van de prijzen en de landhervorming — maakt duidelijk hoe het nationale beleid de regionale ontwikkeling beïnvloedt. Dit geldt evenzeer het beleid ten aanzien van de industriële expansie, de ontwikkeling van de zeehavens of van het toerisme. Naast deze heteronome is er een autonome regionale politiek, zoals in het vlak van de regionale industrialisatie. Van de gewestelijke gezichtshoek uit is er nog geen sprake van een consistent regionaal beleid, wat alleen al blijkt uit de wegepolitiek. Wetenschappelijker gezegd: er is nog nauwelijks een verband tussen nationale en regionale programmering gelegd. Dit zou een oplossing moeten geven voor onverenigbare doeleinden op het stuk van het maximaal nationaal inkomen en dat van een zekere gelijkheid van regionale werkgelegenheidsniveaus¹⁾. In de administratieve sector wordt men hier liever niet mee lastig gevallen.

¹⁾ J. van Waterschoot: „Programmation régionale et nationale” (Extrait de Les problèmes de la planification), Brussel z.j.

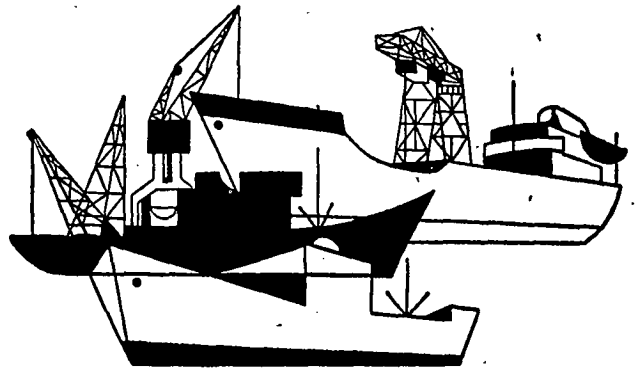
E.E.G.-werkgroepen.

Hoe het zij, de E.E.G. heeft voor deze probleemstelling wel aandacht. Zij heeft onderkend dat in verschillende sectoren genomen maatregelen elkaar soms tegenwerken. De Commissie stelt zich tot taak de regionale ontwikkeling te analyseren, haar regionaal-politieke doeleinden in de nationale politiek te doen incorporeren en de regionale verworvenheden bij voortduring met het doel van het Verdrag te confronteren.

Met het oog op dit laatste heeft zij drie werkgroepen opgericht. De eerste werkgroep houdt zich bezig met de achtergebleven gebieden, is belast met de bestudering van de ontwikkelingsmogelijkheden voor industriële centra en zal verder na moeten gaan in welke vorm de industrialisatie van bepaalde gebieden zou kunnen geschieden, waarbij het de bedoeling is door het nemen van initiatieven een cumulatief ontwikkelingsproces op gang te brengen. Zij zal zich ook bezig houden met de sociale en culturele voorzieningen en heeft onder haar objectieven mede de landbouw en de recreatie betrokken. De tweede werkgroep bestudeert de aanpassingsmoeilijkheden van reeds vanouds geïndustrialiseerde, maar tot stagnatie gekomen gebieden, zoals in de Borinage, Luik of le Pays Noir in N.W. Frankrijk, of in de toekomst wellicht Zuid-Limburg, zulks eveneens in het sociaal-culturele kader. Een derde groep beoordeelt de doeltreffendheid van de nationaal uiteenlopende maatregelen van bijstand aan de regionale ontwikkeling. De E.G.K.S. en de Europese Investeringsbank nemen aan het werk deel.

De economische groei in de landen der E.E.G. gaat gepaard met het scheppen van nieuwe ruimtelijke voorwaarden, met veranderende vestigingsfactoren, met een geografische verschuiving van zwaartepunten, met een geografische wijziging in de kapitaalstromen. Voor de perifere gebieden zijn hier zowel gevaren als perspectieven aanwezig. In de E.E.G. wordt beseft dat elk nieuw evenwicht geen resultante is van een „natuurlijk” proces, maar van menselijke acties, die tenderen naar het bevoordelen van de gebieden van samenballing, op kosten van het gemeen. Een beleid van laissez-faire zou de regionale dispariteiten zeker doen toenemen. Voorbij een zeker — soms reeds overschreden — optimum stijgen de sociale kosten van produktie en leggen zij te zwaar beslag op de algemene produktiviteitsstijging, zodat de totale concurrentiekracht wordt bedreigd. Aan de andere zijde dreigt een uitzichtloze subsidiepolitiek. Tussen die extremen ligt het perspectief een perifeer gebied zijn bijdrage te doen leveren, door de groeifactoren in werking te doen treden, door naar specialiteiten te zoeken waarvoor comparatieve voordelen aanwezig zijn. De beleidsmaatregelen dienen dan in grote doseringen, maar dan ook geconcentreerd, te worden toegepast, de „external economies” dienen te worden begunstigd. De aanzwengeling vraagt meer dan de vestiging van een aantal bedrijven, vraagt een coherente valorisatie (mise en valeur du territoire, in moeilijk te vertalen Frans). Het is in dit verband dat de bijdragen van de sprekers op het congres zijn te plaatsen.

Het Noorden van ons land heeft verstaan dat het homogene geografische milieu waarbinnen zich een dergelijk beleid alleen kan voltrekken omvangrijker is dan de drie provincies apart. Het bekende rapport en de gezamenlijke aanpak getuigen — ondanks wel eens naar buiten tredend craquelé — van visie. Prof. Dr. Ir. H. C. J. H. Gelissen (geafficheerd als oud-minister van Economische Zaken) besteedde in dat kader aandacht aan de gegevens voor de

N.V. CORNS. SWARTTOUW'S STUWADOORS MAATSCHAPPIJ

ROTTERDAM

AMSTERDAM-ANTWERPEN-GENT
MOMBASA-DAR ES SALAAM-TANGA-MTWARA

(I. M.)

technische vooruitgang — keukenzout en aardgas. Ir. J. B. Ritzema van Ikema, hoofddirecteur van de Coöp. Condensfabriek „Friesland”, richtte zijn zoeklicht op de algemene regionale verkeersstructuur, waarvan de kennis nog zeer gering is, maar die voor de *valorisatie van de hulpbronnen* even belangrijk is.

Regionale valorisatie.

Prof. Gelissen, geestelijk vader van de Economisch Technologische Instituten — grootvader welhaast —, zag met breedvoerige trots op zijn kleinkinderen terug. Toen hij in 1931 het instituut in Limburg oprichtte, viel dit samen met de oprichting van de eerste provinciale economische raad in Groot-Brittannië, die in Schotland. Romus²⁾ zegt nochtans van dit laatste initiatief dat het geheel nieuw was en later overal werd gekopieerd. Prof. Gelissen heeft altijd in de voorste linies van de regionale ontwikkeling gestreden. Op het congres wees hij weer op de noodzaak van verdere research rond het keukenzout en het aardgas, op de opbouw van een industrie op basis van goedkope energie, elektrothermische en elektrochemische industrie, zoals voor aluminium, ferrosilicium, carborundum calciumcarbide en magnesium. Omzetting van methaan levert waterstof en koolmonoxyd, welk gas kan worden gebruikt voor de reductie van ijzererts in plaats van cokes. Zout levert bij elektrolyse in waterige oplossing natriumhydroxyde, chloor en waterstof, welke laatste twee zoutzuur vormen. Methaan en zout zijn — zoals in Limburg wordt beproefd — basis voor belangwekkende industriële processen, waarvan spreker als uitkomsten onder meer noemde azijnzuur-anhydride (voor de fabricage van acetaatzijde), vinylchloride (voor kunstharsen), mierenzuur en chloorkoolwaterstoffen.

²⁾ Paul Romus: „Expansion économique régionale et communauté européenne”, Leiden 1958, blz. 23.

(I. M.)

Ir. Ritzema behandelde het belang van de ontsluitingen voor de valorisatie van het potentieel. De Afsluitdijk deed de afstand Amsterdam-Leeuwarden met een derde verminderen en in de toekomst wenken de verkortingen via het IJsselmeer. Vroeger kende Noord-Nederland alleen kanalen voor binnenschepen tot 250 ton. Sedert 1951 zijn 1.350 tons-kanalen gereed gekomen, van Lemmer dwars door Friesland naar de Fries-Groningse kanalen met zijtakken naar Sneek, Drachten, Leeuwarden, Franeker en Harlingen. Nieuwe vervoersstromen, zoals tussen het Duitse Rijngebied en de Duitse Noordzeehavens, deden hun intrede. Op de Fries-Groningse kanalen steeg tussen 1951 en 1961 het goederenvervoer van 2 tot 10 mln. ton. Het verkeer over de Afsluitdijk steeg tussen 1955 en 1960 met 100 pCt., tegen 60 à 70 pCt. in het algemeen op de Rijkswegen. Het oude knooppuntsgewijze verkeerspatroon dat bij een agrarische economie behoort — van boerderij naar dorp en dan via de stad en het provinciale centrum naar buiten — is vervangen door een rechtstreeks extern net van verbindingen. In de buitengewesten heerst de vrees dat hiermee nog onvoldoende rekening wordt gehouden.

De arbeidsfactor.

Dr. G. A. Kohnstamm, directeur van de A.K.U., stelde een hoog vertrouwen in de mogelijkheid de regionale hulpbronnen te valoriseren, een vertrouwen dat wij ook steeds aantreffen in de verhandelingen van Ir. T. P. Tromp als hij de experimenten van de N.V. Philips generaliseert. De ervaringen van grote bedrijven als A.K.U. en Philips in de probleemgebieden zijn gunstig. Dr. Kohnstamm wil zelfs een trek van het Westen naar de randgewesten opwekken, vooral door middel van de woningcontingentering. De reguliere toewijzingen aan de randgewesten zijn gering; het probleemgebieden-contingent bedraagt het bagatel van 2.000 woningen. Speciaal het vertrek van hoger en middenkader zal moeten worden tegengegaan. Het Westen dreigt onbewoonbaar te worden en de openbare werken leggen er een toenemend beslag op de groei van het nationaal inkomen. Intussen zal er heel wat moeten gebeuren voor-

dat in het Noorden en Zuidwesten het — overigens reeds dalende — vertreksaldo in een vestigingssaldo zal omslaan. Voorshands zijn deze gebieden aangewezen op het geboortoverschot en de stijgende arbeidsproductiviteit, waarvan de relatieve omvang nauwelijks groter is dan in het Westen. De uitstoting van werkers uit de landbouw stelt eerlang volgens Kohnstamm niet veel meer voor, terwijl daarentegen het Westen gemakkelijker buitenlanders kan aantrekken. Het evenwicht in deze menselijke balans tussen het Westen en de randgebieden wil Kohnstamm dus ten gunste van de laatste verstoren.

Ir. J. W. Wellen, Directeur-Generaal van de Landbouw, vertolkte over de uitstoting van landbouwwerkers een iets andere mening. In de komende twintig jaar wordt gerekend op een achteruitgang van 400.000 tot 250.000, dus met 150.000. Prof. E. W. Hofstee³⁾ rekent met de plausibele hypothese dat alleen al het aantal landarbeiders en medewerkende zoons tot aan 1975 met wellicht 130.000 zal teruglopen, in verband met de noodzaak de produktiviteitsstijging in de landbouw op gelijke hoogte te houden met die in de industrie. Daarbij behoort dan een handhaving van het percentage van produktiviteitsstijging uit het recente verleden. Ir. Wellen heeft dit percentage uiteraard ingecalculereerd wanneer hij pleit voor betere bedrijfsgebouwen, betere verkaveling, ontsluiting en waterbeheersing, met andere woorden voor een hoog niveau van investeringen, dat voor de boer neerkomt op f. 100.000 per werker. In de nota betreffende het landbouwbeleid van de Minister van Landbouw treft men dezelfde teneur aan. Het werk van het ontwikkelings- en saneringsfonds voor de landbouw zal hieraan dienstbaar worden gemaakt: het onttrekken van mensen en grond aan de landbouw, ten einde te komen tot een kleiner aantal, maar dan gemiddeld grotere bedrijven. De landbouwnota stelt de noodzakelijke coördinatie tussen agrarische en niet-agrarische plannen met betrekking tot de bodem. In steeds meer landen wordt erkend dat daarvoor regionaal de werkgelegenheid moet worden opgevoerd, omdat de migratietraagheid de sanering in de landbouwgebieden verhindert. Daarmee hebben wij de kring van ons thema weer gesloten.

Drs. J. A. F. Roelen, burgemeester van Zwolle, die met Mr. H. P. Linthorst Homan wees op de noodzaak van bestuurlijke decentralisatie, was geporteerd voor een kleiner aantal industrialisatiekernen, wat vooral voor het Noorden geldt (waar 26 van de 44 Nederlandse kernen zijn gelegen; Overijssel heeft er 3, Noordholland 3, Zeeland 4, Noordbrabant 5 en Limburg 3). Wanneer de Commissaris der Koningin in Friesland constateert dat er nog te weinig autonome industrialisatiekracht is in de probleemgebieden, mogen wij eraan toevoegen dat deze kan worden versterkt door concentratie van beleidsmaatregelen. Aan de andere kant tekenen zich groeipolen of ontwikkelingsassen af, die niet gediend zijn met het conformeren van het beleid aan, uit dit oogpunt toevallige, administratieve grenzen.

Het Congres heeft deze vraagstukken op constructieve wijze gesteld, zonder het zelfbeklag dat zich zo gauw opdringt bij deze zaken. Het was een Fries congres, maar de inrichters zullen zeker hun naburen niet in de schaduw hebben willen stellen.

Middelburg.

Drs. M. C. VERBURG.

³⁾ E. W. Hofstee: „75 jaar ontwikkeling van de Nederlandse landbouw”, in „Driekwart eeuw plattelandsgroei 1888-1963” (z.p., z.j.), blz. 92-129.

Verantwoordelijkheid als meetbare maatstaf voor beloningen

Enige perspectieven

In het afgelopen jaar zijn in dit blad verschillende malen vraagstukken aan de orde gesteld betrekking hebbend op het personeels- en algemeen sociale aspect van de Nederlandse bedrijfshuishouding. Een belangrijke plaats werd hierbij steeds ingenomen door de functie van de arbeidsbeloning. In dit artikel zou ik de aandacht willen vragen voor een belichting van deze vraagstukken grotendeels gebaseerd op de theorie ontwikkeld door de Canadees/Engelse psycholoog Dr. Elliott Jacques. Dr. Jacques is als Social Consultant verbonden aan de Works Council (ondernemingsraad) van de Glacier Metal Co. te Londen. Zijn ideeën, neergelegd in enkele publikaties¹⁾, hebben ook reeds in ons land bekendheid verworven.²⁾

Het is mijn mening dat, gebruikmakend van het door Jacques ontwikkelde begrippenapparaat voor werk/belonningsanalyses, een aanzienlijke verheldering kan worden bereikt in de sociaal-economische benadering van bovengenoemde vraagstukken. Ik zal daarom in eerste instantie een korte inleiding geven tot de grondbeginselen der theorie en deze ter illustratie plaatsen naast enige facetten van de werkclassificatie om een verdere gedachtenwisseling mogelijk te maken. Nu bovendien de theorie meer en meer aandacht begint te krijgen, lijkt het ook nuttig enige aspecten, voornamelijk betrekking hebbend op het in zekere mate statische karakter van de theorie, wat meer kritisch te belichten om tenslotte — in een tweede artikel — te pogen er een dynamische uitbreiding aan te geven, leidend tot enige stellingen met betrekking tot een nationale inkomensverdelings- en loonpolitiek.

Samenvatting der grondstellingen.

Dr. Jacques is nu in het 15e jaar van wat bekendheid begint te verwerven als het „Glacier Project” en zijn conclusies vloeien in sterke mate voort uit de praktijk van zijn onderzoeken met betrekking tot arbeidsorganisatie en -beloning in dit project. In principe culminerend zijn in een nieuwe analyse van het begrip „werk” in slechts twee componenten, die in de meest eenvoudige vorm kunnen worden aangeduid met: „vrij en onvrij”. Voortwerkend op deze analyse kwam Jacques tot de ervaring dat ook op het terrein van de menselijke arbeid het niveau of de waarde wordt bepaald door de component der vrijheid, d.w.z. de eigen verantwoordelijkheid in een functie.

Dit is op zichzelf niet zo'n verbazingwekkende conclusie. De tweedeling vertoont sterke associatie met de filosofische categorieën: vrijheid en gebondenheid, hier toegepast op

een der belangrijkste terreinen van het menselijk leven. Wat echter van het grootste belang lijkt te zijn voor de ontwikkeling van de beloningstheorie, is het feit dat Jacques kans heeft gezien de mate van vrijheid/verantwoordelijkheid in individuele functies meetbaar te stellen en op één noemer te herleiden.

Eenmaal deze gemeenschappelijke noemer gevonden hebbend bleek het namelijk mogelijk een duidelijker beeld te vormen van de achtergrond van het onveranderlijk naar voren komend begrip „juiste of rechtvaardige” beloning. In zijn groot aantal analyses van individuele carrières kwam namelijk vast te staan, dat:

1. onverschillig van het soort werk, een bepaald *niveau* van werk (uitgedrukt in de mate van verantwoordelijkheid) onveranderlijk in verband wordt gebracht met een zelfde inkomen als daarbij „billijkerwijs” passend, en dat

2. individuele werknemers, wier capaciteit tot het dragen van een zekere mate van verantwoordelijkheid aansluit bij de verantwoordelijkheid vervat in een zekere functie, de voor die functie als juist geachte beloning ook als rechtvaardig voor zich zelf ervaren.

Het lijkt dus mogelijk inderdaad een concrete inhoud te geven aan het veel omstreden begrip „rechtvaardig inkomen”.

Tenslotte kwam door het samenvoegen van de gegevens verkregen uit de individuele carrière-analyses bovendien vast te staan dat de groei van de individuele capaciteit, uitgedrukt in de gemene maatstaf, een regelmatig patroon vertoont.

Samenvattend kan het bovenstaande worden weergegeven in de volgende punten:

1. Het niveau van een functie wordt bepaald door de eigen verantwoordelijkheid vervat in die functie.

2. Deze verantwoordelijkheid is objectief meetbaar.

3. Er bestaat een algemeen intuïtieve norm t.a.v. de op een bepaald moment als rechtvaardig beschouwde beloning voor:

- a. verschillende verantwoordelijkheidsniveaus van werk en

- b. individuele werknemers, overeenkomstig hun capaciteiten tot het dragen van verantwoordelijkheid.

4. De capaciteit tot het dragen van verantwoordelijkheid groeit voor de psychisch ongestoorde mens volgens een eigen, vast, patroon.

Nadere uitwerking der grondstellingen³⁾

Jacques bepaalt zich voor zijn theorie tot „werk in loondienst” (employment work) en sluit dus ook waar hij over inkomen spreekt alle inkomen uit enige andere bron dan „loondienst” uit. Voor het onderhavige betoog zal ik mij ook tot „employment work” beperken, mij wel realiserend dat vooral waar conclusies mogelijk lijken voor een nationale inkomensverdelingspolitiek deze beperking van betekenis kan zijn.

¹⁾ „Measurement of Responsibility”, Tavistock Publications, London 1956 (zie: „Loon naar verantwoordelijkheid”, door Drs. P. van Zuuren in „E.-S.B.” van 9 november 1960) en „Equitable Payment”, Heinemann, London 1961.

²⁾ Zie: A. I. Oerlemans: „Elliott Jacques over billijke beloning” in „Tijdschrift voor Efficiëntie en Documentatie” van november 1961 en „Een conferentie” en „Werkniveau en beloning” in „De Onderneming” van 23 juni 1962.

De twee componenten waarin Jacques werk analyseert kunnen beschreven worden als:

- a. een voorgeschreven gedeelte (prescribed content) en
- b. een vrij gedeelte (discretionary content).

Het voorgeschreven gedeelte kan bestaan uit concrete taakvoorschriften van een directe manager, of kan voortvloeien uit gewoonte en algemene bedrijfs- of ook wettelijke voorschriften. Het laat de werknemer geen keus bij de uitvoering van zijn taak wat betreft de te bereiken resultaten en soms ook de manier waarop die resultaten bereikt dienen te worden. Het voorgeschreven gedeelte van de ene functie vloeit veelal voort uit het vrije gedeelte van een andere functie. Het is het vrije gedeelte waarin de werknemer geheel op eigen verantwoordelijkheid en naar eigen oordeel handelt en waardoor dientengevolge het eigen niveau van een functie (level of work) en de waardering bepaald worden.

Zoals reeds eerder aangeduid, was het vaststellen van een regelmatig verband tussen werkniveau en sociale waardering slechts concreet mogelijk door de ontdekking dat „level of work” kan worden uitgedrukt in een objectieve maatstaf. „Level of work” nu wordt gemeten aan de *tijdsdimensie van de maximale verantwoordelijke vrijheid* in een functie (maximum time span of discretion). Deze maximale tijdsspanne wordt in essentie bepaald door de regelmatig weerkerende langst mogelijke periode die verloopt tussen het nemen van verantwoordelijke actie en het moment waarop de resultaten van deze actie kenbaar worden. Dit kan zijn als gevolg van directe controle van een chef, of kan blijken uit controle van buitenaf, bijv. inspectie in een volgend produktiestadium.

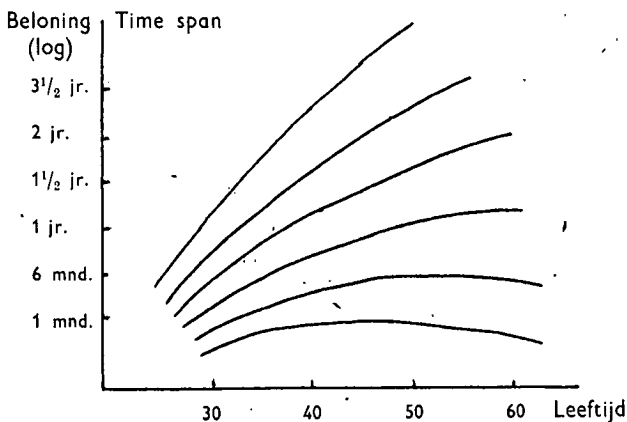
De maximale verantwoordelijke vrijheid kan soms het beste worden uitgedrukt in negatieve zin als de langste periode waarover het mogelijk is dat beslissingsfouten verborgen blijven. Deze maximale periode kan variëren van een uur voor de laagste niveaus tot vele jaren voor de hogere niveaus van werk, en kan op een eenvoudige wijze voor iedere functie worden vastgesteld. Het verband tussen werk en beloning kan dus nu ook aangegeven worden als de beloningen die gevonden worden te behoren bij verschillende „time spans”.

Afgeleid uit de voor Engeland gevonden gegevens kan de volgende ruwe tabel voor Nederland worden geconstrueerd:

Functieniveau	Beloning
1 uur	f. 95 per week
1 dag	f. 107 „
1 week	f. 127 „
1 maand	f. 155 „
6 maanden	f. 9.775 per jaar
1 jaar	f. 13.175 „
2 jaar	f. 27.200 „
4 jaar	f. 48.875 „
6 jaar	f. 68.000 „
enz.	

Het is duidelijk dat een juiste tabel voor de Nederlandse situatie niet op deze manier, door vertaling, kan worden verkregen. Hiervoor dient eerst een voldoende aantal Nederlandse gegevens te worden verzameld. Bovenstaande reeks dient slechts om te inddruk te geven. Zoals ook uit het tweede artikel zal blijken is het namelijk onwaarschijnlijk dat de progressie in beide landen dezelfde zal zijn.

Het normale patroon in de groei der individuele capaciteiten tot het dragen van verantwoordelijkheid kan, overeenkomstig deze tabel, worden weergegeven in termen van normale beloningsprogressies (Standard Earning Progression Curves).

Toepassingen binnen de bedrijfshuishouding.

„Time span”-analyse verschaft een instrument waardoor functies van geheel verschillende aard nauwkeurig en objectief met elkaar vergeleken kunnen worden. Dit is binnen het bedrijf voornamelijk van belang voor het personeels- en organisatiebeleid. Zowel voor structuurplanning, individuele functie-analyse en carrière-planning kan „time span”-analyse toepassing vinden.

Eén van de vele terreinen binnen het personeels- en organisatiebeleid, dat in dit verband direct naar voren springt voor nadere beschouwing, betreft het principe van de vele bestaande systemen van werkclassificatie. Dr. Jacques zelf wijst iedere vergelijking van zijn theorie met werkclassificatie categorisch af, maar het lijkt mij in dit kader zeker dienstig enige aandacht hieraan te besteden als illustratie en ter afronding van deze inleiding. Conclusies voor vele andere terreinen kunnen door de lezer zelf gemakkelijk getrokken worden.

Werkclassificatie.

Werkclassificatie in haar vele vormen heeft ondanks voortdurende verfijning nooit helemaal bevrediging kunnen geven. Het lijkt nu mogelijk voor dit onbehagen een concrete verklaring te vinden. Ik zou hier even willen teruggrijpen op enige opmerkingen van de hand van Dr. C. A. Buningh in zijn interessante artikelen: „Gevolgen van het personeelsverloop” en „Hoe personeelsverloop te beperken?”³⁾, waarin hij het probleem nauwkeurig aangeeft. Dr. Buningh stelt onder meer dat de oorzaak voor ontevredenheid met betrekking tot de beloning in brede lagen van het kader van een onderneming niet zozeer ligt „in te lage beloningen, maar in een gebrek aan vertrouwen in de *objectiviteit van de vaststelling van deze beloningen*” (mijn cursivering). Onder de concrete aanbevelingen om personeelsverloop tegen te gaan noemt hij dan ook de introductie van een objectief salarisschema, waartoe hij een gedetailleerd werkclassificatieschema voorstelt. Om echter uniformiteit in de beoordeling — een essentieel vereiste voor objectiviteit — te benaderen wordt geadviseerd een zelfde beoordelaar aanwezig te hebben bij alle analyses, een groep van functies omvattende.

Niet alleen ligt de uniformiteit dus niet in het systeem, maar een van de klachten die men kan horen met betrekking tot de toepassing van een systeem van werkclassificatie is ook dat te vaak een in eerste instantie berekende

³⁾ Zie „E.-S.B.” van 9 en 16 augustus 1961.

„rating” moet worden gewijzigd. Dat wil zeggen aangepast aan het intuïtieve oordeel van de beoordelaar. De berekening van de waarde van een functie is dus niet objectief en kan dit zeker niet meer zijn zodra wij haar willen toepassen op een groot aantal functies met meer dan een beoordelaar. Het beste dat bereikt kan worden is consequente subjectiviteit in de beoordeling van een beperkte groep van functies.

Principieel gezien heeft de werkclassificatie in wezen het probleem op gecompliceerde wijze verschoven. Toen het niet mogelijk bleek de waarde van een functie direct te bepalen is zij naar voren gekomen in haar huidige vorm, als poging indirect uit een variërend aantal combinaties van secundaire factoren die waarde af te leiden. Deze secundaire factoren zijn echter noch afzonderlijk, noch in combinatie, exclusief bepalend voor het niveau ener functie; zij bepalen veelal vrij accuraat het soort der functie en daardoor het type functionaris dat er in past. Waar het op aankomt voor de waarde van een functie is echter, zoals nu blijkt, de tijdsduur waarover een functionaris ongecontroleerd zijn werk kan doen, met of zonder kennis, ervaring of ondergeschikten, zonder dat de chef zich zorgen behoeft te maken over de afloop. Dat wil zeggen hoeveel de functionaris zijn chef van de schouders kan nemen en daardoor bijdraagt tot de vervulling van de totale verantwoordelijkheid van een onderneming.

„Time span”-analyse verschaft — met al haar beperkingen — een maatstaf die objectief en uniform door verschillende personen kan worden gehanteerd. Men realiseert zich echter wel dat „time span”-analyse niet alles kan mededelen over een functie; functie-analyse blijft nog steeds van groot belang. Ter illustratie van de beperkingen diene hier Jacques' vergelijking van het „time span”-instrument met de lichaamsthermometer, die ook niet een volledig beeld van de fysieke toestand van een mens kan geven, maar accuraat een zeer belangrijk deel der relevante informatie kan verschaffen onafhankelijk van plaats, tijd of persoon die de thermometer hanteert. Functie-analyse wordt zelf ook aanzienlijk verduidelijkt door het onderscheid aan te houden tussen de „eigen” taak in een functie en de uitvoering van beslissingen van anderen. Het voorkomt het „te mooi” voorstellen van functies met schijnbaar veel vrijheid, welke echter in de praktijk sterk beperkt blijkt te zijn door velerlei onuitgesproken regels die moeizaam door de functionaris stuk voor stuk moeten worden uitgevonden.

Conclusie.

Het lijkt duidelijk dat de bovenomschreven werk- en beloningsanalyse mogelijkheden biedt voor verschillende terreinen binnen de algemene bedrijfsproblematiek. Het is bijv. mogelijk de structuur van een bedrijf te analyseren in opeenvolgende lagen van verantwoordelijkheid. Onderzoekingen hebben uitgewezen dat hiervoor bepaalde optimum-afstanden bestaan binnen de bedrijfshierarchie. Een belangrijk resultaat is echter dat met behulp van „time span”-analyse een consequent en algemeen aansprekend loonsysteem kan worden opgebouwd, terwijl het gesprek hierover aanzienlijk kan worden vereenvoudigd. Het lijkt mij namelijk dat het grote aantal publikaties aan het vraagstuk der arbeidsbeloning grotendeels het gevolg is van een nog steeds gebrekkig begrippenapparaat.

Surbiton, Surrey, Engeland.

Drs. R. NIEUWENHUIS.

Groei en besteding

TABEL I.

(vervolg van blz. 616)

Beslag op de middelen door bedrijfsinvesteringen en betalingsbalans
(in f. mrd.; prijzen 1963)

	1963	1967		
		centrale veronderstelling	alternatieven	
		4 pCt. groei c)	5 pCt. groei c)	4 pCt. groei d)
Middelen				
Bruto nationaal produkt a)	45,3	53,1	55,1	53,1
Bestedingen				
Bruto investeringen in bedrijven b)	9,8	11,4	11,9	11,4
Voorraadvorming	0,9	1,1	1,1	1,1
Surplus lopende rekening betalingsbalans	0,7	0,8	0,9	0,8
Beschikbaar voor:				
Particuliere consumptie en directe overheidsbestedingen	33,9	39,8	41,2	39,8

a) Exclusief afschrijvingen en lonen overheid. De laatste zijn als overdrachten aangemerkt.

b) Inclusief woningbouw (gecorrigeerd voor vorstinvloeden).

c) geen prijsstijging d) 1 pCt. prijsstijging.

De particuliere consumptie en de directe overheidsbestedingen samen zouden dus in vier jaren met f. 5,9 mrd. kunnen toenemen wanneer de groei van het bruto nationaal produkt 4 pCt. p.j. zou bedragen.

Budgetruimte.

Uit tabel 1 blijkt hoeveel de particuliere consumptie en de directe overheidsbestedingen samen in de komende vier jaren kunnen toenemen. Vermindert men deze bedragen met hetgeen voor de particuliere consumptie vereist is, ervan uitgaande dat de stijging der lonen gelijke tred houdt met die van de arbeidsproductiviteit, en stelt men dat de bestaande belastingtarieven ⁵⁾ noch de uitgaven door de overheid wijziging ondergaan, dan resteert het bedrag aan middelen waarop door toename van de overheidsuitgaven resp. belastingverlaging beslag kan worden gelegd. Aangetekend zij hierbij dat de veronderstelling van gelijkblijvende belastingtarieven niet betekent een constante gemiddelde belastingdruk (in de zin van een constante verhouding tussen belastingopbrengst en nationaal inkomen). Integendeel, bij gelijke tarieven stijgt deze laatste als gevolg van de stijging der inkomens en de werking der progressie.

Het beslag op de resterende middelen kan geschieden door een toename der directe overheidsbestedingen, door meer overdrachten aan de particuliere sector en door verlaging van de belastingtarieven; door beide laatste stijgt de particuliere consumptie. Andere combinaties, bijv. verlaging van overdrachten, handhaving der bestaande belastingtarieven en naar rato hogere directe bestedingen zijn vanzelfsprekend denkbaar.

Hierbij dient te worden bedacht, dat meer overheidsuitgaven of lagere belastingen niet geheel — gemiddeld slechts voor 80 pCt. ⁶⁾ — beslag op de middelen leggen.

⁵⁾ Behoudens de reeds aangekondigde belastingherzieningen die in totaal voor de overheid f. 100 mln. verlies aan baten betekenen.

⁶⁾ Dit percentage varieert uiteraard naar uitgavencategorie. Het gemiddelde van 80 resulteert bij voortzetting van de historische ontwikkeling der overheidsuitgaven. Deze extrapolatie der overheidsuitgaven wordt elders samengevat.

van het nationaal inkomen 1963-1967

Overdrachten bijv. worden immers ten dele bespaard, terwijl uit de overheidslonen belasting wordt betaald. De *budgetruimte*, d.w.z. het totale bedrag waarmee de overheidsuitgaven kunnen toenemen resp. de belastingen kunnen worden verlaagd, is dus groter — en wel met 25 pCt. — dan het restant aan middelen.

TABEL 2.

Budgetruimte voor de totale overheid

(in f. mrd.; prijzen van 1963)

	centrale veronderstelling	alternatieven	
		5 pCt. groei geen prijsstijging	4 pCt. groei 1 pCt. prijsstijging
1967 t.o.v. 1963			
1) Meer beschikbaar voor consumptie en directe overheidsbestedingen (vgl. tabel 1)	5,9	7,3	5,9
2) Mutatie in de particuliere consumptie a)	3,5	4,4	3,2
3) Resteert:	2,4	2,9	2,7
4) Budgetruimte (regel 3 plus 25 pCt.)	3,0	3,7	3,4
5) Correctie wegens loonstijging overheidspersoneel en het op peil houden der bestaande voorzieningen	1,6	1,8	1,6
6) Budgetruimte beschikbaar voor specifieke aanspraken	1,4	1,9	1,8
a) w.v. voor automatisch optredende verplichtingen en noodzakelijke modernisering	0,8		
b) alsnog vrij beschikbare ruimte	0,6		

a) Bij gelijkblijvende overdrachtsuitgaven van de overheid — waartoe hier ook de overheidslonen zijn gerekend — en belastingarieven. Uitgaande van deze veronderstelling is de particuliere consumptie berekend door op het beschikbare loon- resp. overig inkomen de voor deze categorieën geldende marginale consumptiequoten toe te passen.

TABEL 2a.

Netto-uitgaven van de totale overheid bij 4 pCt. groei en gelijkblijvende prijzen

(in f. mln. en in pCt. v. h. bruto nationaal produkt tegen marktprijzen)

Omschrijving		Sociale uitgaven	Militaire uitgaven	Onderwijs	Weg- en waterbouw en andere infrastructuur	Overige uitgaven	Totaal
Totaal	1963	2.100(4,2)	2.230(4,4)	2.590(5,2)	1.700(3,3)	4.740(9,4)	13.360(26,5)
	1967	2.100(3,5)	2.570(4,4)	3.310(5,6)	2.330(4,0)	5.630(9,4)	15.940(26,9)

Blijkens regel 3 van tabel 2 resteert er in 1967 na aftrek van de voor de particuliere consumptie vereiste bedragen in eerste instantie f. 2,4 mrd. aan middelen bij een groei van de productie met 4 pCt. per jaar. Zoals werd opgemerkt, mag de budgetruimte 25 pCt. hoger worden gesteld. Daardoor resulteert dus f. 3,0 mrd. in 1967. Dit betekent dat in prijzen van 1963 elk jaar ca. f. 750 mln. kan worden uitgetrokken voor toename van de uitgaven door de totale overheid dan wel voor verlaging van de (t.o.v. 1963 gestegen) gemiddelde belastingdruk. Naar schatting belooft het aandeel van het Rijk hierin ongeveer f. 600 mln. ⁷⁾

Het voorgaande suggereert wellicht dat de (in tabel 2 gecijferde) budgetruimte in zijn geheel zou kunnen worden aangewend voor inwilliging van specifieke verlangens. Dit is niet het geval. Evenals bij het loonpeil in het bedrijfsleven, waar de incidentele stijgingen min of meer automatisch tot stand komen, mag ten aanzien van een aantal overheidsuitgaven als vaststaand worden aangenomen dat zij zullen stijgen. Het belangrijkste voorbeeld vormt het loonpeil van het overheidspersoneel, dat afgezien nog van de recente maatregelen ten aanzien van de denivellering der salarissen en de welvaartsvastheid der pensioenen, stijgt overeenkomstig het loonpeil in het bedrijfsleven.

Bovendien is een aantal uitgaven *institutioneel aan de groei der bevolking e.d.* gebonden. Hoevel de overheidsuitgaven zonder inwilliging van specifieke verlangens tenderen te stijgen, kan echter niet precies worden berekend. Hieronder is de historische ontwikkeling geëxtrapoleerd.

Extrapolatie van de overheidsuitgaven.

Gecalculeerd is hoe de overheidsuitgaven ⁸⁾ tenderen te stijgen bij extrapolatie van de ontwikkeling. Uitgegaan is van het alternatief waarin de groei van het nationaal produkt 4 pCt. p. j. belooft. De resultaten vindt men in tabel 2a (hier gedeeltelijk weergegeven).

Voor dit doel zijn de overheidsuitgaven naar enkele globale categorieën onderscheiden. Daarbij bleek het onmogelijk de departementale indeling te volgen. De in feite gevolgde indeling sluit in grote lijnen aan bij die in tabel 3. Geen splitsing is gemaakt tussen Rijk en lagere overheid. Een detaillering der uitgaven naar categorieën laat grote verschillen in het beloop zien. De uitgaven voor onderwijs zijn in de laatste tien jaren relatief sterk gestegen. Een stijgende trend vertonen ook de uitgaven voor weg- en waterbouw; deze is echter — steeds in termen van het nationaal produkt — veel minder geprononceerd dan bij het onderwijs. Grote (relatieve) dalingen treden na 1955 op in de sociale uitgaven, vooral door vermindering van de uitkeringen voor oorlogs- en watersnoodschade en door vermindering van de landbouw- en huursubsidies en woningbouwpremies. In 1957 vervielen bovendien de uitkeringen

krachtens de noodwet ouderdomsvoorziening. Ook de militaire uitgaven zijn sinds 1956 aanzienlijk gedaald; de laatste jaren evenwel namen zij iets sterker toe dan het nationaal produkt. De als „overige uitgaven” aangeduide cate-

⁷⁾ Als rijksuitgaven zijn hierin mede beschouwd *alle* uitkeringen door het Rijk aan de Overige Publiekrechtelijke Lichamen, ook indien deze laatste niet in de rijksbegroting voorkomen. Daarentegen zijn *niet* als rijksuitgaven aangemerkt de op de begroting voorkomende financiële transacties (kredieten — voornamelijk aan overheidsbedrijven en voor woningwetwoningen — en aflossing van de gevestigde staatsschuld). De uitgaven zijn bovendien gesaldeerd met de overeenkomstige inkomsten, d.w.z. met alle inkomsten met uitzondering van de belastingen en de netto winsten uit bedrijven.

De hier berekende budgetruimte wijkt door bovengenoemde omschrijving der uitgaven af van het in de miljoenennota der laatste jaren genoemde bedrag dat beschikbaar is voor uitgavenvergroting en belastingverlaging. Belangrijk is het verschil dat hieruit voortvloeit echter niet. Een andere factor is, dat in deze nota niet is uitgegaan van een constant blijvend overheidssaldo, hetgeen in de miljoenennota wel geschiedt. Uit de hier gemaakte berekeningen resulteert in feite dat het begrotingstekort toeneemt en wel méér dan proportioneel met het nationaal inkomen, zoals blijkt uit tabel 4.

⁸⁾ Conform voetnoot 7 zijn de overheidsuitgaven gedefinieerd als de netto uitgaven van het Rijk en de lagere overheid exclusief de financiële transacties - kredieten en schuldaflissing.

goriën tenslotte — waarvan de lonen en salarissen van het burgerlijk apparaat een belangrijk deel uitmaken (thans ca. 45 pCt.) — laat geen uitgesproken op- of neerwaartse trend zien.

Met deze tendenties is bij de extrapolatie rekening gehouden. Daarbij is echter nog wel in aanmerking genomen dat bijv. de onderwijsuitgaven momenteel aan de hoge kant zijn als gevolg van de na-oorlogse piek in de geboorten. Er werd dus niet mechanisch geëxtrapolerd.

Blijkens tabel 2a zou het totaal der uitgaven van 1963 tot 1967 met f. 2,6 mrd. toenemen, of wel met 19,5 pCt. De stijging zou dus iets sterker zijn dan die van het nationaal produkt (17 pCt.). In pCt. van het nationaal produkt zouden de overheidsuitgaven stijgen van 26,5 tot 26,9, dus met 0,4 punt. Hiervoor zijn voornamelijk twee redenen aan te geven. Ten eerste: de salaris- en pensioenmaatregelen voor het overheids personeel (denivellering van de salarissen en welvaartsvastheid van het pensioen). Hierdoor stijgen in deze periode de overheidsuitgaven met ca. f. 0,5 mrd. Zonder deze stijging zouden de overheidsuitgaven in 1967 toegenomen zijn tot f. 15,4 mrd. of 26,1 pCt. van het nationaal produkt, d.w.z. 0,8 punt minder. Ten tweede: het beloop van de sociale uitgaven. In de afgelopen jaren kon de stijging van verschillende uitgaven-categorieën in sterke mate worden gecompenseerd door de daling der sociale uitgaven. Dit is nu in veel mindere mate mogelijk als gevolg van de geringere omvang van de huur- en landbouwsubsidies en doordat de afwikkeling van de oorlogs- en rampschadevergoeding vrijwel voltooid is.

Uit tabel 2a resulteert dat de overheidsuitgaven procentueel iets sterker stijgen dan het nationaal inkomen. Dit is echter een te hoge uitkomst, (in zoverre) in deze extrapolatie in elk geval enige tegemoetkoming aan specifieke desiderata is begrepen. Voor de bedoelde stijging is met een zeer globale correctie volstaan. Daarbij is aangenomen dat het totaal der overheidsuitgaven behalve door loonstijging ten minste proportioneel met de bevolking, d.i. 5 pCt. in vier jaar, zou stijgen. Daarmede wordt beoogd dat bedrag als beschikbaar voor inwilliging van specifieke desiderata te beschouwen, dat resteert wanneer de bestaande voorzieningen per hoofd van de bevolking onaangetast blijven. In feite echter leidt dit laatste tot een te laag cijfer voor de uitgaven, omdat de uitgaven voor velerlei voorzieningen sneller stijgen, dan correspondeert met de bevolkingsaanwas (regelingen voor het onderwijs en wegenbouw mogen hier als voorbeeld gelden). Ten dele komt deze tendentie dan ook in reeds aanvaarde investeringsprogramma's tot uitdrukking. Om deze reden kan proportionaliteit t.a.v. de bevolking als een *minimumeis* worden beschouwd, wil het thans bestaande voorzieningsniveau worden gehandhaafd.

Bovendien zij erop gewezen dat de realisering van een aantal voorzieningen welke een verbetering van het verzorgingsniveau inhouden en dus als claim kunnen worden aangemerkt, min of meer onontkoombaar is. Het betreft hier uitgaven voor automatisch optredende verplichtingen en noodzakelijke modernisering — men denke bijv. aan verbetering van de technische outillage van rijksdiensten als politie e.d. Daarom is in tabel 2, regel 6a een stelpost van f. 0,8 mrd. opgevoerd, die volgens het Ministerie van Financiën voor dit doel gereserveerd moet worden. Deze post is bovendien als algemene overheidsclaim in tabel 3 opgenomen.

Blijkens tabel 2 belooft het restant aan beschikbare

middelen — incl. reservering voor de onder 6a vermelde uitgaven — in 1967 *maximaal* f. 1,4 mrd. Jaarlijks komt hierdoor voor specifieke overheidsuitgaven en belastingverlaging ten hoogste f. 1,4 mrd. in 4j., d.i. f. 350 mln. voor Rijk en lagere overheid ter beschikking; naar schatting bedraagt het Rijksdeel hiervan ca. f. 280 mln. ⁹⁾. (Alle bedragen zijn berekend in prijzen van 1963).

Specifieke aanspraken.

De specifieke verlangens zijn opgenomen in tabel 3 en toegelicht in een bijlage (hier niet weergegeven). Vermeld zijn die verlangens welke reeds ter discussie zijn gesteld. Gepretendeerd is slechts het geven van een globaal overzicht, niet een beoordeling der merites en prioriteiten der betrokken aanspraken als zodanig. Evenmin is nagegaan of ten aanzien van bepaalde claims reeds min of meer vaststaat dat zij zullen worden ingewilligd.

In het algemeen zijn alleen die verlangens opgenomen die door een collectiviteit, hetzij de overheid, hetzij een bepaalde representatieve groep, naar voren zijn gebracht en waaromtrent door betrokkenen een duidelijke uitspraak is gedaan.

TABEL 3.

Kosten van realisatie der specifieke aanspraken (in prijzen 1963)

Specifieke aanspraken	Kosten in f. mln.	
	Jaarlijkse kosten in 1967	Investeringskosten in 1967 a)
I Vermindering van arbeidsduur; woningbouw		
1. Produktiederving door werktijdverkorting	2.400	
2. Produktiederving door vakantieverlenging	450	
3. Woningbouw (versnelde opheffing woningtekort, verbetering woningkwaliteit)		1.250
Totaal I		4.100
II Primaire inkomens		
4. Opheffing gemeenteclassificatie	470	
5. Gelijke beloning van mannen en vrouwen	620	
6. Verhoging minimumloon	20	
7. Verhoging ouderdomspensioenen	725	
8. Verhoging weduwen- en wezenpensioenen	40	
9. Uitbreiding kinderbijslag zelfstandigen	125	
10. Compensatie huurverhoging	550	
11. Herziening arbeidsongeschiktheidsverzek.	50	
12. Voorziening zware geneeskundige risico's	270	
13. Huisartsenhulp aan verzekerden gedeeltelijk voor eigen risico	-150	
Totaal II	2.720	
III Overheidsuitgaven en belastingwijzigingen		
14. Sociale uitgaven, subsidies e.d. (medische en sociale zorg; verhoging subsidies op melk; besparing op subsidies en premies door huurverhoging)	25	375
15. Militaire uitgaven	650	
16. Onderwijs, cultuur en recreatie (leerlichtverlenging en vormingsplicht; verlaging leerlingenschaal; wetenschap en kunst; sport en recreatie).	700	775
17. Weg- en waterbouw en overige infrastructuur (wegen, bruggen en tunnels; waterwegen en zeehavens; bedijking en zeewering; cultuurtechnische werken; krotopruijing en stadssanering; stadsuitbreiding)		1.325
18. Hulp aan ontwikkelingslanden	350	
19. (Tariefcorrectie i.v.m. toenemende belastingdruk door progressie	500	
Vermindering gemiddelde belastingdruk met 1/4 punt per jaar	500	
20. Automatisch optredende verplichtingen en noodzakelijke modernisering	800	
Totaal III		6.000

a) De kosten voor projecten c.q. investeringsprogramma's zijn herleid tot de kosten per jaar in casu 1967.

⁹⁾ Voor de definiëring van de Rijksuitgaven wordt verwezen naar noot 7.

In deze gedachtengang vormen dus de wensen van een individuele ondernemer met betrekking tot toekomstige additionele investeringen geen specifieke aanspraak. Wensen inzake bepaalde *extra* investeringen door de overheid dan wel een andere collectiviteit worden echter wel als zodanig aangemerkt, tenzij het investeringen in overheidsbedrijven betreft. Deze laatste worden namelijk geacht reeds te zijn begrepen in het totaal der bedrijfsinvesteringen. Wensen tot besparing op uitgaven zijn vanzelfsprekend niet uitgesloten.

De aanspraken zijn in drie groepen ingedeeld. De arbeidsduur en de vakantieverlenging staan afzonderlijk omdat zij in karakter van de andere verschillen: zij tasten de middelen aan, zij leggen er geen beslag op. De tweede groep van claims ligt in de sfeer van de primaire inkomens. De derde groep tenslotte betreft overheidsuitgaven en belastingwijzigingen.

Investeringen staan apart omdat zij een eenmalige uitgave betekenen. De bedragen hiervan zijn meestal gebaseerd op kosten van projecten. Deze bedragen zijn dan door vier gedeeld om de uitgave van het jaar 1967 te berekenen. In een aantal gevallen echter, met name bij enkele posten onder weg- en waterbouw, heeft de claim betrekking op een langere periode; ook dan is een corresponderend investeringsbedrag van één jaar, in casu 1967, opgevoerd.

Geen rekening is gehouden met het feit, dat het al of niet realiseren van de ene claim van invloed kan zijn op het bedrag dat met de realisatie van een andere is gemoeid. De lijst zou dan nl. te onoverzichtelijk worden. Wat de nauwkeurigheid der opgevoerde bedragen betreft zij opgemerkt, dat sommige aanspraken een vrij preciese berekening toelieten. Dit geldt vooral voor groep II. Daartegenover konden andere desiderata niet dan zeer ruw worden benaderd. In enkele gevallen is gesteund op schattingen van andere instanties.

Toelichting verdient tot slot de claim betreffende *de opheffing van het woningtekort*. In de investeringsraming voor 1967 is er rekening mede gehouden dat het woningbouwvolume — na aftrek van de benodigde investeringen in bedrijfsgebouwen — ongeveer in dezelfde mate kan stijgen als het nationaal produkt. Dit impliceert enige inhaal van het bestaande woningtekort. Het tekort is dan echter niet vóór 1970 opgeheven. Als claim is nu opgevoerd het bedrag dat zou zijn vereist, wil dit tekort reeds in 1967 zijn verdwenen. Dit vergt in de komende vier jaar een bouw van ca. 35.000 woningen per jaar extra.

Opgemerkt zij hierbij dat zich in de bouwsector, meer dan in enige andere, capaciteitstekorten voordoen. Dit klemt temeer, omdat alle investeringsclaims beslag leggen op de capaciteit van de bouwnijverheid. Een snellere inhaal bijv. van het woningtekort is dan — bij gegeven capaciteit — niet mogelijk tenzij ten koste van de produktie van bedrijfsgebouwen. Ter illustratie diene, dat de bouw van 10.000 woningen extra f. 200 mln. vergt, hetgeen ca. 20 pCt. is van het huidige niveau der investeringen in bedrijfsgebouwen. Betrokken alléén op de gebouwen voor de industrie is dit zelfs 40 pCt. Dergelijke repercussies op de bedrijfsinvesteringen tasten, zij het met enige vertraging, de produktie aan en dus ook het bedrag der beschikbare middelen. In dit opzicht kunnen extra investeringen in de woningbouw worden vergeleken met arbeidsduurverkortingen, reden waarom zij onder categorie I zijn opgenomen. Gezien dit karakter dringt de keuzeproblematiek zich dus bijzonder sterk op.

Verlangens ten aanzien van lonen en sociale uitkeringen.

Volgens de lijst van verlangens belooft het totaal in deze groep ca. f. 2,7 mrd. De belangrijkste posten zijn de huurverhogingen, de verhoging van de ouderdomspensioenen, de gelijke beloning van mannen en vrouwen en de opheffing van de gemeente classificatie. Verreweg het grootste gedeelte van deze aanspraken, nl. voor f. 2,3 mrd., legt bij realisering beslag op de t.z.t. voor loonsverhoging beschikbare ruimte. Nu belooft de mogelijke loonstijging bij verhoging overeenkomstig de arbeidsproductiviteit — zonder arbeidsduurverkortingen en bij 4 pCt. groei — 2½ pCt. p.j., d.i. ruim 10 pCt. in 4 jaar. Hieruit dienen dan allereerst de zgn. incidentele verhogingen te worden voldaan en daarnaast de eventuele algemene verhoging der regelingslonen bij contractvernieuwing alsmede de specifieke aanspraken in de loonsfeer.

T.a.v. de incidentele verhogingen moet worden gerekend met omtrent 2 pCt. p.j., d.i. 8 pCt. in vier jaar. Het totaal der specifieke claims belooft f. 2,3 mrd., of — berekend op basis van 1967 — 8 pCt. Tegenover deze aanspraken van 16 pCt. staat slechts een beschikbare ruimte voor loonsverhoging van 10 pCt. Hierbij is dan nog in het geheel geen rekening gehouden met een algemene verhoging der regelingslonen; elke verhoging van deze laatste met 1 pCt. p.j. vergroot de bestaande discrepantie in 1967 uiteraard met 4 pCt.

Neemt men voorshands alleen de incidentele loonsverhogingen in aanmerking, dan belopen deze in 1967 op basis van 2 pCt. p.j. f. 2,4 mrd. Als gevolg van de groei van de beroepsbevolking zal de loonsom in 1967 aangroeien tot ca. f. 28 mrd.; ruim 10 pCt. loonsverhoging correspondeert in dat jaar met een ruimte van ca. f. 3,0 mrd. Ter beschikking voor specifieke aanspraken hetzij voor een verhoging der regelingslonen bij contractvernieuwing blijft dan slechts f. 0,6 mrd. Er is op dit gebied dan ook een zeer belangrijk tekort. Een verhoging van de nominale lonen boven het accres van de arbeidsproductiviteit uit vermindert dit tekort, doch betekent dat realisering van de hier bedoelde claims via prijsinflatie tot stand komt, waardoor het reële inkomen — ook dat der loontrekkers — weer wordt gedrukt.

Overheidsuitgaven en belastingwijzigingen.

'Evenals bij de claims in de loonsfeer is in deze sfeer de discrepantie tussen wensen en mogelijkheden uitermate groot. Dit moge blijken uit het feit dat, blijkens tabel 2, de totale budgetruimte voor specifieke aanspraken voor Rijk en lagere overheid tezamen in 1967 f. 1,4 mrd. bedraagt — bij 4 pCt. groei en gelijkblijvende prijzen — terwijl inwilliging van *alle* opgenomen desiderata op het gebied der overheidsuitgaven en belastingen in dat jaar f. 6,0 mrd. zou vergen. Hierbij is nog geen rekening gehouden met een door sommigen voorgestane rechtstreekse financiering door de overheid van bepaalde sociale voorzieningen uit de categorie II van tabel 3¹⁰⁾.

Ten einde het principe der keuzemogelijkheid te illustreren is in tabel 4 een aantal gegevens samengevat t.a.v. de totale budgetruimte en de mogelijkheden tot besteding. Ter vergelijking is daarin tevens de situatie gegeven die zou ontstaan in het iets gunstiger geval dat de jaarlijkse groei 5 pCt. i.p.v. 4 pCt. zou belopen — een alternatief waarop elders nader wordt ingegaan. Om de gedachten te

¹⁰⁾ Een dergelijke financiering gelijk aan 1 pCt. van de loonsom in bedrijven vergt een overheidsuitgave van f. 250 mln

bepalen is daarbij t.a.v. de overheidsuitgaven verondersteld, dat deze proportioneel zullen stijgen met het nationaal produkt. Aftrek van hetgeen minimaal vereist zou zijn door de stijging der overheidslonen en een gelijkblijvend verzorgingsniveau per hoofd als omschreven bij tabel 2 leert dan hoeveel in eerste instantie ter beschikking komt voor inwilliging van specifieke verlangens op dit gebied. Daarnaast is t.a.v. een *belastingverlaging* aangegeven, welke opbrengstendering zou zijn gemoeid met handhaving van een gelijke belastingdruk. Bij deze proportionaliteit — zowel t.a.v. de uitgaven als de belastingopbrengsten — blijft dan nog steeds een bepaald bedrag als „restpost” ter beschikking. Dit o.m. als gevolg van het feit dat de gezinsconsumptie, bij gelijkblijvende loonquote, zoals hier is verondersteld, minder dan proportioneel met het nationaal produkt pleegt te stijgen. De aldus nog resterende budgetruimte kan dan worden gebruikt voor een verdere inwilliging van bepaalde categorieën van aanspraken, bijv. een verdergaande belastingverlaging.

TABEL 4.

Het beslag op de in 1967 beschikbare budgetruimte bij evenredige stijging der uitgaven met het nationaal produkt en ongewijzigde belastingdruk

	1967 t.o.v. 1963 (f. mrd.)			
	4 pCt. groei		5 pCt. groei	
Budgetruimte (tabel 2, regel 4) ..	3,0		3,7	
Uitgaven				
I) Gelijk verzorgingsniveau per hoofd, na correctie stijging overheidsloon	1,6		1,8	
II) Beschikbaar voor specifieke claims bij proportionele stijging totale uitgaven	0,6	2,2	1,0	2,8
Batendering bij gelijke belastingdruk	0,5	2,7	0,6	3,4
Alsnog resterende budgetruimte ..	0,3		0,3	

Naast de hier gestelde casuspositie t.a.v. de overheidsuitgaven en de belastingdruk zijn er vanzelfsprekend vele andere mogelijk. Een analyse der historische ontwikkeling van de overheidsuitgaven (zie boven) leert namelijk, dat voortzetting van de historische trend, zoals deze kan worden waargenomen in de periode 1950-1962, in de eerstkomende vier jaar tot een enigszins sterkere groei dan 4 pCt. p.j. zou leiden, namelijk tot f. 2,6 mrd. in 1967. Voortzetting van deze trend t.o.v. de uitgaven zou geen ruimte laten voor een verlichting van de belastingdruk, doch integendeel enige toeneming hiervan inhouden.

Alternatief: 5 pCt. groei.

Een reden om als alternatief uit te gaan van een stijging van het nationaal produkt met 5 pCt. is dat dit tempo, gezien het verleden, niet zonder meer als volkomen uitgesloten behoeft te worden beschouwd. Vooral echter wordt hiermede beoogd te illustreren, hoe de ruimte voor het inwilligen van specifieke wensen hierdoor wijziging ondergaat.

Bij een procent méér groei is de extra toeneming van de middelen niet voor het volle bedrag beschikbaar voor extra particuliere consumptie en overheidsbestedingen. In dit alternatief wordt ook méér vereist voor de investeringen en het normatieve overschot op de lopende rekening van de betalingsbalans. Uiteindelijk blijkt voor consumptie en overheidsbestedingen f. 41,2 mrd. beschikbaar te zijn tegenover f. 39,8 mrd. bij 4 pCt. produktstijging (tabel 1); een extra accres derhalve van f. 1,4 mrd.

In dit geval waarin de produktiviteit 1 pCt. p.j. meer stijgt, is ook 1 pCt. meer beschikbaar voor loonsverhogingen, daaronder mede begrepen de inwilliging van de sociale voorzieningen in de sfeer der primaire inkomensverdeling (tabel 3, sub II).

De budgetruimte is bij 5 pCt. groei f. 0,7 mrd. groter (tabel 2, regel 4). Dit bedrag komt echter niet geheel beschikbaar voor vervulling van specifieke aanspraken, daar ook de lonen en salarissen van het overheidspersoneel in dit geval met 1 pCt. per jaar meer toenemen. Per saldo resteert in vergelijking met de 4 pCt. groei een extra budgetruimte, beschikbaar voor specifieke claims van f. 0,5 mrd. in 1967.

Alternatief: 1 pCt. prijsstijging.

Tot nu toe is verondersteld dat zich geen inflatoire ontwikkeling zal voordoen. Hiervoor is bij een constante loonquote vereist dat de totale nominale loonstijging, inclusief sociale lasten en huurcompensatie, tot 2,5 pCt. p.j. beperkt blijft, of tot 3,5 pCt. in het hogere alternatief voor de groei van de produktie. In dit verband zij in herinnering gebracht dat de gebruikelijke incidentele loonsverhogingen ad ca. 2 pCt. daarvan reeds meer dan de helft vormen. Al blijft het kwestieus of deze 2 pCt. onder het huidige loonsysteem nog geldt, niettemin is het mogelijk dat de loonstijging door incidentele en andere oorzaken groter zal zijn dan het accres van de arbeidsproductiviteit. Ter vergelijking diene, dat de loonstijging in de afgelopen tien jaren afgezien van premies voor sociale voorzieningen en huurcompensaties het accres van de arbeidsproductiviteit reeds met gemiddeld bijna 2 pCt. p.j. overtrof. Indien met een toekomstige loon- en prijsinflatie rekening moet worden gehouden, is er aanleiding naast het produktie-alternatief een loon- en prijsalternatief te stellen.

Wanneer ook in het buitenland de loonstijging het produktiviteitsaccres zou overtreffen, dan zou onze concurrentiepositie, en daarmee het reëel nationaal produkt, door een hogere loonstijging dan 2,5 (3,5) pCt. nog niet behoeven te worden aangetast.

De verdeling van het nationaal inkomen over looninkomen en overig inkomen ondergaat door een wat hogere loonstijging vermoedelijk geen wijziging. Wel veranderen de besparingen. De binnenlandse prijsstijging die door de loonstijging boven het arbeidsproductiviteitsaccres uit ontstaat, leidt namelijk tot gedwongen besparingen. Dit is in de eerste plaats een gevolg van de sterkere werking der belastingprogressie bij hogere nominale inkomens, tenzij aanpassing van de belastingdruk plaats vindt. Dit laatste zij nadrukkelijk vermeld omdat zij uiteraard ten gevolge zal hebben dat de aandrag tot belastingverlaging toeneemt. Blijven de tarieven echter ongewijzigd, dan wordt de toeneming vooral van de gezinsconsumptie erdoor afgeremd¹¹⁾. Bovendien is het van belang dat de besparingen bij pensioen- en verzekeringsfondsen relatief toenemen: de premie-opbrengsten blijven, naar mag worden verwacht, ongeveer proportioneel oplopen met de nominale inkomens, maar de uitkeringen staan voor een deel contractueel vast en blijven daardoor bij de stijging der nominale inkomens achter.

Mits de concurrentiepositie t.o.v. het buitenland niet wordt aangetast, vindt er dus ingeval van prijsstijging afremming van het particuliere consumptievolumen plaats zonder dat de middelen hierdoor wijziging ondergaan.

¹¹⁾ Tenzij de prijsstijging zeer sterk is. Dan resulteren ont-sparingen.

Bijgevolg ontstaat er — ten laste van degenen aan wie de extra besparingen worden afgedwongen — meer ruimte voor vergroting van het volume der overheidsuitgaven resp. voor verlaging van belastingtarieven. Blijkens tabel 2 neemt bij 1 pCt. prijsstijging de budgetruimte dan ook met f. 0,4 mrd. (in prijzen van 1963) toe, hetgeen dan ook beschikbaar is voor extra inwilliging van specifieke aanspraken.

Conclusies.

Uit het voorgaande concludeert het C.P.B. dat het totaal der thans levende desiderata dermate groot is, dat het in zijn totaliteit onmogelijk de eerste vier komende jaren zal kunnen worden gerealiseerd. Tabel 5 recapituleert de te verwachten situatie. De bij 4 pCt. groei beschikbare middelen voor looneisen en sociale voorzieningen, nl. f. 0,6 mrd., corresponderen met een loonstijging van omstreeks 0,5 pCt. p.j. Het is slechts dit percentage dat jaarlijks hetzij voor een stijging der regelingslonen, hetzij voor huurcompensatie c.q. een der andere voorzieningen uit categorie II in tabel 3 ter beschikking staat, wil prijsstijging worden vermeden, afgezien dan van die gevallen waar rechtstreekse financiering door de overheid technisch mogelijk en ook anderszins acceptabel is.

Ook t.a.v. de *overheidsfinanciën* is de mogelijkheid tot realisering van claims zeer beperkt. Na aftrek der kosten van loonsverhoging en het minimaal op peil houden der bestaande voorzieningen resteert een beschikbaar bedrag van f. 1,4 mrd. als maximum raming, waartegenover de aanspraken in totaal f. 6,0 mrd. belopen. Hierbij dient het maximum karakter van de raming der beschikbare middelen te worden onderstreept, terwijl eraan wordt herinnerd dat hieruit tevens die uitgaven dienen te worden gefinancierd welke weliswaar een verbetering van het verzorgingsniveau inhouden, doch tevens min of meer ontoekomstbaar zijn (post 20 van tabel 3).

TABEL 5.

Recapitulatie middelen en claims in 1967 (op jaarbasis)

	Waarschijnlijk beschikbaar			Claims
	zonder prijsstijging		1 pCt. prijsstijging 4 pCt. groei	
	4 pCt. groei	5 pCt. groei		
I Vermindering van arbeidsduur; woningbouw	—	in f. mrd. —	—	4,1
II Primaire inkomensverdeling	0,6 a)	1,8 a)	1,8 a)	2,3 c)
III Overheid	1,4 b)	1,9 b)	1,8 b)	6,0

a) Na aftrek der incidentele, doch zonder stijging regelingslonen bij contractvernieuwing.

b) Bij de thans bestaande tariefstructuur der belastingen (vgl. tabel 2, regel 6).

c) Hierbij is geen rekening gehouden met een verhoging van de regelingslonen. In deze categorie bestaat nog een claim van f. 0,4 mrd. in de sfeer der overige inkomens.

Zowel de ruimte van looneisen en sociale voorzieningen in de loonsfeer, als wel de ruimte voor de realisering van claims via de overheidsfinanciën worden beperkt indien tot *arbeidstijdverkorting* wordt besloten. Zou hiertoe worden overgegaan — met zeg 0,5 uur per dag — dan daalt daarmee de stijging van het nationaal produkt per werkende en daarmee de mogelijke loonsverhoging van 2,5 tot 1,5 pCt. p. j. Dit laat ternauwernood ruimte tot dekking van de incidentele loonsverhogingen, welke ca. 2 pCt. p.j. bedragen. De budgetruimte welke in 1967 beschikbaar is voor de realisering van specifieke aanspraken zou dalen van f. 1,4 tot ca. f. 1 mrd.

Een overeenkomstige conclusie geldt voor de verhoging

van de uitgaven voor *woningbouw*. Zoals bleek wordt ook hierdoor de stijging van het nationaal produkt beperkt, waardoor zowel de mogelijke loonstijging als de beschikbare budgetruimte geringer zijn.

Uit deze confrontatie van wensen en beschikbare middelen volgt, aldus het C.P.B., dat met grote matiging dient te worden opgetreden, wil een onevenwichtige ontwikkeling en daarmee de prijsstijging en repercussies op het betalingsbalansoverschot worden vermeden. Derhalve dringt de noodzaak tot het doen van een verantwoorde keuze zich wel zeer sterk op.

M. H.

BOEKBESPREKING

H. Speight: Economics and industrial efficiency. Macmillan & Co. Ltd., London 1962, 262 blz., geb. 25 sh.

De titel van dit boek wekt bepaalde verwachtingen. Wij meenden daarin te lezen dat de schrijver de invloed zou nagaan die een verbetering van de efficiency of een verhoging van de produktiviteit op de financiële resultaten van de onderneming kan hebben. Speight, lector in de economie aan de universiteit van Leeds, heeft zijn boek echter volledig in de bedrijfseconomische sfeer gehouden. Hij wenst het begrip efficiency slechts economisch te zien, omdat het naar zijn oordeel de technische efficiency reeds veronderstelt.

In zijn inleidende hoofdstuk onderscheidt Speight wel degelijk een technische en een economische efficiency. In de technische efficiency ziet hij in de eerste plaats de doelmatigheid (beantwoording aan de doeleinden die men aan een machine of aan een organisatie stelt), in de tweede plaats een kwantitatieve prestatie en in de derde plaats een gegeven resultaat bij een zo gering mogelijke inspanning.

Een organisatie is in zijn ogen efficiënt, voor zover zij technisch efficiënt is en voor zover zij erin slaagt de schaarse hulpbronnen, alsmede de produkten van deze hulpbronnen, op de meest gewenste wijze te benutten. Als men dan verder ziet dat hij zijn gehele werk betreft op het leerstuk van de „opportunity cost” (de werkelijke kosten worden altijd door wegvallende nuttigheden bepaald), is het duidelijk dat dit boek aan de bedrijfsorganisatie naast de bedrijfseconomie geen zelfstandige plaats geeft.

Dit betekent dat de schrijver de winst als de beste maatstaf voor de produktiviteit beschouwt, ook al ziet hij hier en daar moeilijkheden, zoals bijv. in hoofdstuk VII, waar de produktiviteit van de arbeid ter sprake komt. Daar introduceert hij als efficiency-maatstaf de produktie per man/uur en weet daar moeilijk raad mee. Hij moet dan immers van de geldmaatstaf afstappen en een hoeveelheidsmaatstaf introduceren.

Volgen wij verder de inhoud van het boek. In het tweede hoofdstuk wordt het marktmechanisme op klassieke wijze behandeld, met zijn elasticiteiten van vraag, prijs, inkomen enz. Tevens projecteert hij de economische theorie op het streven van de individuele onderneming, waarbij ook de statistiek en de econometrie ter sprake komen.

Zeer belangwekkend is het derde hoofdstuk dat de „efficiency of size” behandelt. Ook hier wordt een theorie van de optimale ondernemingsgrootte ontworpen, waarbij een groot aantal voordelen van de grote, maar ook van de kleine onderneming wordt geanalyseerd. Merkwaardig is dat Speight de groei van de onderneming nauw koppelt aan haar juridische vorm.

Het vierde hoofdstuk handelt over de efficiency van de samenstelling van de produktie (product mix). Twee krachten werken hier: de diversificatie (meer verschillende pro-

dukten, dus een groter assortiment) en de integratie (voor- gaande of volgende stadia van het produktieproces in een onderneming). De voor- en nadelen van deze verschijnselen worden op hun economische merites bezien.

Het vijfde hoofdstuk handelt over de efficiency in het gebruik van kapitaal. De financiering van de onderneming wordt hier op traditionele wijze besproken, zoals men dit onderwerp in vrijwel elk bedrijfseconomisch leerboek aantreft. Het zesde hoofdstuk borduurt op dit thema voort, doch beperkt zich tot het investeren. Daarbij wordt nader op de rationale investeringskeuze ingegaan.

Zoals wij reeds lieten uitkomen, is het zevende hoofdstuk naar ons oordeel het zwakste in het gehele boek. Dit vindt zijn oorzaak daarin, dat de bedrijfseconomie de factor „arbeid” altijd als een gewone produktiefactor heeft gezien. Met deze factor zou de ondernemer naar goeddunken kunnen manipuleren. Het is gebleken dat de factor arbeid niet alleen een uiterst complexe zaak is, doch dat een economische benaderingswijze onmogelijk is. Vandaar dat Speight zich beperkt tot een vrij summier bespreking van de voor- en nadelen van enkele loonsystemen. Aan de ook in de Angelsaksische wereld zo bekende produktiviteitstoerekening, of de winstdeling, komt hij zelfs niet toe.

In het achtste hoofdstuk is hij weer op zijn best, wanneer hij de administratie ten behoeve van de efficiency beschrijft. Vooral in het tweede deel van dit hoofdstuk, dat handelt over de „management accounting”, toont hij duidelijk aan dat de klassieke wijze van boekhouding vervangen dient te worden door een dynamische methode die de besluitvorming vergemakkelijkt.

Hetzelfde geldt voor de daarop volgende hoofdstukken over de prijspolitiek. Hij beschrijft de methoden van kostprijsberekening en geeft daarna blijk van een duidelijke voorkeur voor de moderne marginale methoden. Ook de zgn. „direct costing” komt daarbij ter sprake. Het gebruik van „break-even” kaarten ondersteunt de heldere uiteenzetting. Het laatste hoofdstuk over de efficiency en de mededinging kan ons weer niet geheel bevredigen. Alleen al om de stelling dat de mededinging de voornaamste motor voor de efficiency-bevordering zou zijn. Hier is het wederom het uitgangspunt, de economische efficiency, dat de schrijver parten speelt. Dat de efficiency-bevordering ook een gevolg kan zijn van de conjunctuur of de marktverruiming, wordt niet genoemd, laat staan de ondernemersfilosofie die aan het moderne efficiency-streven ten grondslag ligt.

Dit boek heeft ons enerzijds geboeid en anderzijds teleurgesteld. Het heeft ons geboeid, omdat de schrijver de gave heeft de bedrijfseconomische problemen, in de ruimste zin van het woord, kort en duidelijk te behandelen. Het heeft ons teleurgesteld, omdat hij er niet in is geslaagd — zoals de titel zou doen vermoeden — een band te leggen tussen de algemene efficiency en de economie. Wat dit laatste betreft hebben wij in Nederland, zij het op deelgebieden, beter werk verricht ¹⁾. De gevolgen van efficiency-maatregelen zijn wel degelijk meetbaar. Of zij altijd meetbaar zijn in geld menen wij te moeten betwijfelen. Daarvoor is het aantal bij-producten van de efficiency te talrijk en te belangrijk.

¹⁾s-Gravenhage.

P. VAN ZUREN.

¹⁾ G. A. Kwint: „Resultaten van organisatie- en methodeverbetering”. Uitgave NIVE, reeks A 3, 's-Gravenhage, 1963.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

Het begin van de juni/julikasreserveperiode heeft een wijziging mede gebracht in de geldmarktsituatie. Dit uitte zich reeds de 24ste juni in een stijging van de daggeldrente, die door de desbetreffende commissie van 1 pCt. tot 1½ pCt. werd verhoogd. Waarschijnlijk door toevallige omstandig-

heden kon in het 24 juni eindigende weekstaattijdperk een belangrijk deel van de zich uitbreidende bankpapiercirculatie worden gefinancierd uit middelen die door een excessant van betalingen boven ontvangsten uit de schatkist zijn komen rollen. De banken konden mede als gevolg hiervan de nieuwe kasreserveperiode met een tegoed van f. 238 mln. beginnen, hetgeen ongeveer het bedrag is van de verplichte reserve. Omdat een zware ultimo werd voorzien had De Nederlandsche Bank de mogelijkheid geopend met ingang van 24 juni schatkistpapier bij haar te stallen. Hiervan is een gematigd gebruik gemaakt. Op 27 juni meende de Bank, dat haar steun tot evenwichtige verhoudingen had geleid en deelde zij mede de kredietfaciliteit in te trekken.

In het eerste kwartaal 1963 heeft men kans gezien een verbetering in de vlottende schuld van de lagere overheid aan te brengen. Zoals men zich zal herinneren heeft De Nederlandsche Bank in haar jaarverslag zich in kritische zin uitgelaten over het financieringsgedrag van de gemeenten in 1962. In de eerste drie maanden van 1963 is de netto vlottende schuld van provincies en gemeenten samen gedaald van f. 517 mln. tot f. 363 mln. De wet Kapitaalsuitgaven publiekrechtelijke lichamen, waardoor de gemeentelijke financiën in andere en vastere banen zal worden geleid, heeft inmiddels het Staatsblad bereikt, doch is nog niet in werking getreden.

De uitzettingen der banken op de buitenlandse open geldmarkten zijn in april, nadat in maart een daling had plaats gehad, weer toegenomen, nl. met f. 114 mln. In de eerste vier maanden van 1963 hebben de banken deze uitzettingen met ruim f. 200 mln. uitgebreid. Ook de uitzettingen op de besloten geldmarkten zijn weer omhoog gegaan; sedert ultimo 1962 met f. 338 mln. Ten dele zijn de uitzettingen op de open geldmarkten gefinancierd met uit het buitenland opgenomen gelden, die in de besproken periode een sprong van f. 222 mln. naar boven hebben gemaakt. In deze cijfers weerspiegelen zich voor een belangrijk deel de activiteiten der Nederlandse banken op de Eurodollarmarkt.

Kapitaalmarkt.

Voortgaande groei kenmerkt ook diverse onderdelen van de kapitaalmarkt. De beleggingen der reserves der levensverzekeringsmaatschappijen hebben, aldus „De Telstroom”, de f. 10 mrd. overschreden. Bijna de helft, nl. 49 pCt. is door middel van leningen op schuldbekentenis aan de lagere overheid en het bedrijfsleven als financieringsmiddelen ter beschikking gesteld. De hypothecaire leningen leggen beslag op 24 pCt. van het totaal, terwijl het effectenbezit ruim 8 pCt. vormt. In de verhoudingen komen slechts geleidelijke wijzigingen.

Beleggingsfondsen blijven zich in de belangstelling van het beleggend publiek verheugen. Dit blijkt opnieuw uit het interimrapport van Robeco: het vermogen van dit fonds is van f. 966 mln. eind 1962 tot f. 1.168 mln. per 1 juni 1963 gestegen.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	28 dec. 1962	H. & L. 1963	21 juni 1963	28 juni 1963
Algemeen	345	399 — 346	386	388
Intern. concerns	464	554 — 463	531	535
Industrie	319	358 — 321	349	351
Scheepvaart	134	153 — 135	150	150
Banken	257	261 — 232	250	250
Handel enz.	150	162 — 149	156	157

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen.			
Kon. Petroleum	f. 157	f. 164	f. 169,50
Philips G.B.	f. 139	f. 163,70	f. 163
Unilever	f. 138,40	f. 168,80	f. 167,50
A.K.U.	401½	472.	468½
Hoogovens, n.r.c.	558	603	613
Kon. Zout-Ketjen, n.r.c.	723	801	798
Zwanenberg-Organon	909¾	930	949
Van Gelder Zn	244	247¼	245
Amsterdamsche Bank	390	392½	391½
Robeco	f. 208	f. 223	f. 221
New York.			
Dow Jones Industrials	652	721	706
Rentestand.			
Langl. staatsobl. a)	4,24	4,27	4,25
Aand.: internationalen a)	3,20	.	3,13
lokale a)	3,86	.	3,55
Disconto driemaands schatkist- papier	2	1½/16	1½/16

a) Bron: Veertiendaags Beursoverzicht Amsterdamsche Bank.

C. D. JONGMAN.

E.-S.B. 3-7-1963

EEN TOEPASSING VAN DE NEDERLANDSE COMPUTER

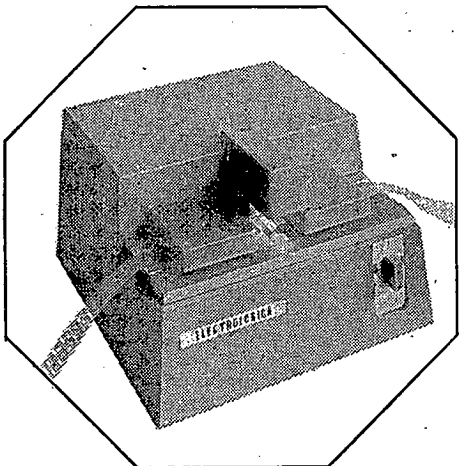
X1

Met haar nieuwe ponsbandlezer EL 1000 heeft Electrologica een uiterst snel en betrouwbaar invoerorgaan voor haar elektronische reken- en administratiemachine ontwikkeld. Een voorbeeld van zijn nut: Een grote gemeente in ons land legt voor iedere hotelgast ● HET HOTELNUMMER ● DE DAGEN VAN AANKOMST EN VERTREK ● HET LAND VAN HERKOMST in 10 symbolen in ponsband vast. De EL 1000 leest in één seconde de ponsingen voor 80 hotelgasten.

De X1, die in één seconde 15000 optellingen kan uitvoeren, telt het aantal gasten en overnachtingen. Zij rangschikt deze naar landen van herkomst en hotelklassen. Alle telresultaten drukt zij in een staat af.

Een simpel voorbeeld, maar.....
OOK U KUNT VOOR EEN GOEDE BEDRIJFSVOERING NIET ZONDER STATISTIEKEN (ook al hebt u zelf geen X1). PONSBANDEN - DIE WEINIG KOSTEN - WORDEN IN STEEDS MEER ADMINISTRATIES TOEGEPAST.

De EL 1000 leest in een seconde 1000 symbolen in 5-, 7- of 8-gats ponsband en brengt de op volle snelheid - 2.5 m/sec. - lopende band binnen 2 mm tot stilstand.

X1

KLASSIE	I	II	III	IV
1	12	252	2491	44
	88	511	4017	45
2	32	1100	312	91
	66	1830	906	116
3	1	-	3	2
	15	-	6	6
4	3	11	28	2
	13	16	135	7
5	35	113	324	14
	75	318	618	
6	2	15		
	7			

N.V. ELECTROLOGICA

Stadhoudersplantsoen 214
Postbus 207
's-Gravenhage
tel. 070 - 514641

Telkens en telkens blijkt ons weer, hoezeer de nog steeds snel groeiende lezerskring van onze uitgave

deze wegwijzer, speciaal voor de particuliere belegger, wat inhoud, actualiteit en objectiviteit betreft waardeert.

Dit heeft vele redenen: het bevat wekelijks:

- 1e Interessante (hoofd)artikelen, die steeds actuele onderwerpen deskundig behandelen.
- 2e Een uitvoerig en levendig, bijna dynamisch geschreven beursoverzicht, de stemming goed weergevend.
- 3e Door een ieder te hanteren fondsanalyses, volgens een eigen praktisch systeem, enig voor Nederland.
- 4e Een chronique scandaleuse, fair en onderhoudend geschreven en uiter aard zonder sensatie.
- 5e Een leerzame vragenrubriek, adviezen voor velen inhoudend.
- 6e Gegevens omtrent vele fondsen (ook van incurante) telkens wanneer hieromtrent iets te melden valt.

Wij zenden u op uw verzoek gaarne gratis een 2-tal proefnummers ter kennismaking.

Adm. Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam.

★ Te bestellen bij Uw boekhandelaar dan wel rechtstreeks bij de uitgever N.V. Koninklijke Nederlandse Boekdrukkerij H. A. M. Roelants Afd 8 te Schiedam.

De N.V. Vuilafvoer Maatschappij „V.A.M.“, nationaal vuilverwijderings- en composte-ringsbedrijf, omvat een drietal fabrieksinstallaties, een verkoop- en voorlichtings-organisatie en een constructiebureau. Per 1 oktober 1963 vaceert hier de functie van

DIRECTEUR

BELAST MET DE ALGEMENE LEIDING

Gedacht wordt aan een man met organisatorische en commerciële capaciteiten en belangstelling voor technische en landbouwkundige vraagstukken.

Geboden wordt een afwisselende werkkring waarbij de salarisregeling geschiedt overeenkomstig opleiding, leeftijd en ervaring. De aan te stellen functionaris zal in het Burgerlijk Rijkspensioenfonds worden opgenomen.

Maximum leeftijd 45 jaar.

Gegadigden zullen bereid moeten zijn zich aan een psychologisch onderzoek te onderwerpen.

Sollicitaties onder overlegging van curriculum vitae te richten aan de President-Commissaris van de „V.A.M.“, Jacob Obrechtstraat 67, Amsterdam-Z.

*U reageert op annonces
in „E.-S.B.“?*

*Wilt U dit dan steeds duidelijk
tot uitdrukking brengen?*

Technische Hogeschool Eindhoven

Bij de Bibliotheek bestaat plaatsingsmogelijkheid voor een

ACADEMISCH GEVORMD MEDEWERKER

met opleiding economie, bedrijfskunde of sociologie.

Zijn taak zal bestaan in het beheren van de studiecollectie „Maatschappij-wetenschappen” en het toegankelijk maken van de op dat gebied aanwezige literatuur.

Aanstelling zal geschieden in het wetenschappelijk ambtenaren rangenstelsel.

Inlichtingen over de inhoud van de functie zijn te verkrijgen bij de bibliothecaris, dr. C. Groeneveld, tel. (04900) 6 80 00 tst. 22 23.

Schriftelijke sollicitaties, onder vermelding van nr. V 1081, te richten aan het hoofd van de centrale personeelsdienst van de Technische Hogeschool, Insulindelaan 2, Eindhoven.

EERSTE NEDERLANDSCHE

PENSIOENREGELINGEN

**RISICO-HERVERZEKERING
VAN PENSIOENFONDSEN**

BUREAU VOOR COLLECTIEVE CONTRACTEN
JOHAN DE WITTLAAN 50 'S-GRAVENHAGE
POSTADRES: POSTBUS 5 TEL. (070) 514351

*U reageert op annonces in „E.S.B.”?
Wilt U dat dan steeds kenbaar maken!*

Bij de Directie voor de Arbeidsvoorziening van het Ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid te 's-Gravenhage moet worden voorzien in de vacature van

medewerker

op de afdeling Research

De taak van deze functionaris zal bestaan uit het zelfstandig bestuderen en analyseren van arbeidsmarktgegevens en het opstellen van nota's en rapporten betreffende bepaalde aspecten van de arbeidsmarkt.

Voor de vervulling van deze vacature wordt vereist doctoraal examen economie. Ook degene, die binnen afzienbare tijd hoopt af te studeren, komt in aanmerking.

Salarisgrenzen f. 784,— tot f. 1.013,— per maand exclusief huurcompensatie en vakantietoelage. Voor goede krachten zijn er binnen de dienst gunstige promotiemogelijkheden.

Schriftelijke sollicitaties onder nr. 3-4012/7188 (in linkerbovenhoek van brief en env.) aan het Bureau Personeelsvoorziening van de Rijksoverheid, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

**HOLLANDSCHE SOCIETEIT
VAN LEVENSVZERZEKERINGEN N.V.**

A^o 1807

ZOEKT: wegens uitbreiding van haar buitendienst-organisatie voor Collectieve Contracten voor

HET NOORDEN VAN ONS LAND

EEN MEDEWERKER

wiens taak zal bestaan uit het leggen en onderhouden van contacten met werkgevers terzake van personeelsvoorzieningen en het tot stand brengen van nieuwe verzekeringen in deze sector.

BIEDT:

- een grote zelfstandigheid
- aantrekkelijke honorering
- goede vooruitzichten

VRAAGT:

- ruime algemene ontwikkeling
- energie en doorzettingsvermogen
- gevoel voor de financiële en economische aspecten welke bij het sluiten van pensioencontracten een rol spelen.

Ervaring op verzekeringsgebied strekt tot aanbeveling.

Schriftelijke sollicitaties, vergezeld van recente pasfoto, worden gaarne ingewacht bij de

**HOLLANDSCHE SOCIETEIT
VAN LEVENSVZERZEKERINGEN N.V.**
afdeling organisatie,
Herengracht 475, Amsterdam-C.

Voor reclame

kan men te veel
en ook
te weinig uitgeven.

**De meeste mislukkingen zijn vaak het gevolg
van het laatste**

Sluit uw verzekering bij de

Algemeene Friesche Levensverzekering-Maatschappij

VEREENIGING VAN LEVENSVZERKERING EN LIJFRENTÉ

„De Groot-Noordhollandsche van 1845”

Algemeene Friesche Brandverzekering-Maatschappij N.V.

LEEWARDEN, BURMANIAHUIS

AMSTERDAM, VAN BRIENENHUIS

ROTTERDAM - DEN HAAG - UTRECHT - GRONINGEN - HENGELÓ - HAARLEM - ARNHEM

Efficiency

bespoedigt

Uw contacten

met gegadigden

★

Indien

Uw telefoonnummer

in Uw annonce

moet worden

opgenomen,

vermeld dan

tevens het

NETNUMMER

DIKKERS - HENGELÓ (O)

APPENDAGEFABRIEK EN GIETERIJEN

vraagt

jong econoom ter assistentie van de directie

zijn taken zullen o.m. omvatten:

de behandeling van bepaalde handelspolitieke en economische zaken; het onderhouden van de contacten hierover met de werkgeversorganisaties; de verzorging van de documentatie op economisch gebied alsmede de behandeling van incidentele vraagstukken met meer juridisch karakter (contracten, merken, octrooien e.d.).

Voor deze functie komen uitsluitend diegenen in aanmerking die reeds enige jaren in het bedrijfsleven (bij voorkeur in een industriële onderneming) zijn werkzaam geweest.

Leeftijd: ca. 30 jaar.

Personen, die menen aan bovengenoemde eisen te voldoen, worden uitgenodigd hun eigenhandig geschreven brieven onder insluiting van een recente pasfoto te richten aan de directie.

